

משבע לתרי"ג:

אוטונומיה של מתגיירים כסוגיה חינוכית בקרב סוכני הגיור האורתודוקסי בישראל

מיכל קרבאל-טובי

אדם שבאמת רוצה להתערות ולהיות חלק מהעם היהודי צריך לעבור את התהליך שעבר כל יהודי ואת זה חייבים מתוך רצון חופשי, בחירה ולא כפייה, רצון אמיתי לקבל את התורה והמצוות ולהיות חלק בלתי נפרד מהעם. זו הבחירה שלכם להתגייר ולקבל מצוות. צריך הרבה כוח רצון ולא להתייאש בדרך (זוהר, שם בדוי, מרצה לגיור).¹

את יודעת מה? אז אומרים: 'אף אחד לא הכריח אותך לעשות את זה'. כן ולא. אף אחד לא החזיק לי אקדח צמוד לרקה ואמר לי ש'אם את לא עושה את זה אנחנו מגרשים אותך'. זה נכון. אף אחד לא. אבל אם אני רוצה לחיות בארץ כאחד האדם ולהפסיק לספוג את המבטים האלה כשמתכלים על תעורת הזהות שלי, ולתת לילדים שלי חיים יותר טובים ממה שאני קיבלתי בתור ילדה... ואני רוצה שהילדים שלי לא תהיה להם הבעיה הזו להתחתן, שהם יוכלו להתחתן עם מי שהם רוצים. את מבינה? שהם יוכלו ללכת לרבנות המדהימה שלנו ולהתחתן. ולא לעבור את שבעת מדורי הגיהנום שאני עברתי, בשביל לחיות כאחד האדם. כאזרח. לא כאזרח כי עשו לך טובה ואתה אזרח סוג ב', ועשו לך טובה שאתה גר פה, יאללה, בסדר. תגיד תודה. כאזרח שיכול להתחתן בארץ, יכול למות ולא יקברו אותו מחוץ לגדר או בקיבוץ. למרות שדווקא הייתי רוצה שיקברו אותי בקיבוץ (רונה, שם בדוי, מתגיירת).

* מאמר זה נכתב במסגרת השתתפותי כתלמידה לתואר השלישי בקבוצת המחקר 'חינוך דתי' מטעם סכוליון. לא יכולתי לאחל לעצמי אכסניה אקדמית געימה מזו. גרסה מוקדמת של מאמר זה הוצגה במסגרת הסמינר המחקרי של הקבוצה, ואני מודה לחברים בה על הערותיהם המועילות.

1 בשיעור בפני תלמידי, 15.11.2005, המכון ללימודי היהדות, כיתה אזרחית בשפה העברית בעיר במרכז הארץ.

א. הקדמה

האפשרות להמיר זהות – דתית, חברתית, מינית או מגדרית – נראית במבט ראשון אפשרות משחררת. המרת זהות היא מהלך דרמטי ורפלקסיבי, שבו הסובייקט לש את הומרי חייו ובורא את עצמו ואת עולמו מחדש. במובן זה, אותם אלה שהמירו את זהותם – 'הנולד מחדש', החוזר בשאלה, החוזר בתשובה, 'היוצא מן הארון' או האדם העובר ניתוח לשינוי מיין (ויש עוד המרות זהות רבות נוספות) – אינם נתינים של המובן מאליו, של מסגרת החיים המכונה לעתים גורל, או של הגוף. חיפוש אחר משמעות, ספק שמכרסם בלב, או הכרח להיות נאמן לרצון הפנימי – כל אלה מניעים את האדם לחפש חלופות: לייצר אותן או להיענות להן. בין אם זוהי המרה חתרנית, הכרוכה במאבק בכוחות הגמוניים, ובין אם היא בגדר מסלול אפשרי במסגרת התסריטים התרבותיים המקובלים בחברתו של הסובייקט, דומה שטמונה בה משמעות יסודית של אוטונומיה ושל חירות אנושית – אוטונומיה של מי שכוח את דרכו בעצמו.

סוגיית האוטונומיה מלווה את הספרות המחקרית על המרת דת (conversion) מראשיתה, אם כי מושג האוטונומיה עצמו נעדר ממנה. במקומו מופיעים מושגים כמו אקטיביות ופעילות אנושית (agency), ודרכם נדרשים הכותבים לשאלות שונות על ריבונות הבחירה ועל מרחב הפעולה של הממירים את דתם. העיסוק הנרחב בשאלות הללו יכול להיות מוסבר במונחים פנים אקדמיים של התרחקות ממודל הקונברסיה הקנוני שהציע ג'יימס בתחילת המאה העשרים. הסובייקט הממיר את דתו מצטייר אצל ג'יימס כשחקן פסיבי וכנוע בדרמת חייו, כמי שעומד אל מול הכוח העליון והאמת המתגלים לפניו ואין לו אלא להשתהות מלעשות מעשה.² הניסיונות להתרחק מן המודל של ג'יימס הניבו מהלכים ביקורתיים, שבמסגרתם החלו חוקרים להתייחס לאדם הממיר את דתו כאל סובייקט אקטיבי, המשתתף בעיצוב חייו ומנווט את דרכו בעיניים פקוחות. מעבר למודל של ג'יימס, העיסוק בשאלת חופש הבחירה היה למוקד מרכזי בדיון האקדמי על המרת דת בשל שני מקרי מבחן. האחד הוא צמיחתן של תנועות דתיות חדשות (New Religious Movements), והאחר הוא המרות דת בהקשרים קולוניאליים-נוצריים. מקרים אלה עוררו והזינו את הדיון מכיוון שמיקמו את הסובייקט הממיר את דתו בתוך מסגרות חינוכיות-חברתיות-פוליטיות שעמן הוא מנהל יחסים ברורים של סמכות. מקרי הקצה, של אינדוקטרינציה חזקה מזה ושל יחסי כוח בוטים מזה, הכניסו לדיון מושגים כמו 'שטיפת מוח', 'תכנות מחדש' וכפייה, ובתוך כך העמידו למבחן את המושג 'חופש הבחירה'.³

2 ויליאם ג'יימס, החוויה הדתית לסוגיה: מחקר בטבע האדם, ירושלים תשי"ט.

3 ראו לדוגמה: Saul Levine, *Radical Departures: Desperate Detours to Growing Up*, New York 1984; Robert Hefner, 'World Building and the Rationality of Conversion', *Conversion to Christianity: Historical and Anthropological*

יך לעבור את
בחירה ולא
בלתי נפרד
כוח רצון ולא

ת את זה.
את לא עושה
אם אני רוצה
כשמסתכלים
ממה שאני
הבעיה הזו
שהם יוכלו
שבטע מדורי
לא כאזרח כי
פה, יאללה,
ולא יקברו
שיקברו אותי

קבוצת המחקר
נת נעימה מזו.
הקבוצה, ואני

אזרחית בשפה

במאמר זה אני מבקשת להציע כי שרה הגיור האורתודוקסי (הממלכת) במדינת ישראל הוא מקרה נוסף שניתן לצרפו לדיון על חופש הבחירה בהמרת דת.⁴ מצד אחר, נדמה כי גישתה של היהדות ביחס לגבולותיה ולמהותה משרטטת דימוי אידאלי – ואולי אף דימוי מתבקש – של מתגייר אוטונומי (באותם מובנים רחבים של אוטונומיה שהוזכרו למעלה).⁵ היהדות היא דת ולאום והיא נתפסת כבעלת ממדים שבטיים ופרימורדיאליים. הדרך ה'טבעית' להשתייך אליה היא להיוולד לתוכה, ויש אף מי שמבטאים גישה מהותנית ביחס להשתייכות זו. אין היהדות דת מיסיונרית התרה אחר מאמינים חדשים או כופה עצמה עליהם.⁶ הגיור נתפס כמהלך פרטי, עצמאי וסובייקטיבי, שעוברים יחידים הבוחרים בכך, ולא כמהלך קולקטיבי המיועד לקבוצות.⁷ יתרה מכך, הגיור מסתמן כאפשרות הפתוחה בפני כל אדם ואדם באשר הוא, אך אין הוא מוצג כאפשרות שהיהדות מזמינה אליה. מקורות הלכתיים מתקופות שונות (תז"ל, ראשונים ואחרונים) מציגים מעין 'ריטואל דחייה', שעל פיו הסמכויות המגיירות צריכות להקשות על קבלתו של הגר עד כדי הנאתו מלהתגייר. הם קוראים להציב בפניו משוכות שיבחנו את כוח רצונו,

Perspectives on a Great Transformation, ed. Robert Hefner, Berkeley 1993, pp. 3-44; Talal Asad, 'Comments on Conversion', *Conversion to Modernities: The Globalization of Christianity*, ed. Peter Van Der Veer, New York 1996, pp. 263-274

4 המושג "המרת דת" אינו ממצה את מושג הגיור, שכן לגיור יש משמעויות לאומיות ואתניות לצד משמעויות דתיות. גם במובן כללי זה, גיור הוא מקרה פרטי וייחודי של המרת דת.

5 ראו: Thomas M. Finn, *From Death to Rebirth: Ritual and Conversion in Antiquity*, New York 1997

6 אמירה זו שנויה במחלוקת אקדמית ואידאולוגית והגבול בין שתי זוויות אלה מושטשטש ביותר. חוגים אורתודוקסיים מבקשים לשמור על 'היהדות האותנטית' הלא מיסיונרית, ואילו חוגים רפורמיים מבקשים לחזור ל'היסטוריה המיסיונרית' של היהדות, תוך הישענות על מחקר היסטורי המראה כי מיסיונריות אינה זרה ליהדות וכי היא הופסקה מסיבות פוליטיות-חברתיות ולא מטעמים תאולוגיים מהותיים. מכל מקום, גם אם התפיסה שהיהדות היא דת הרחוקה ממיסיונריות ומהפצה אינה אמת היסטורית והיא אך דימוי שהתקבל, הרי מושאיו של מחקר זה רואים בכך 'אמת'. להרחבה על הדיון, ראו: Shaye Cohen, 'Conversion to Judaism in Historical Perspective: From Biblical Israel to Postbiblical Judaism', *Conservative Judaism*, 36 (1983), pp. 31-45; Walter Homolka, Walter Jacob and Esther Seidel (eds.), *Not by Birth Alone: Conversion to Judaism*, Herndon 1997; Joseph Rosenbloom, *Conversion to Judaism: From the Biblical Period to the Present*, Cincinnati 1978; Gary Tobin, *Opening the Gates: How Proactive Conversion Can Revitalize the Jewish Community*, San Francisco 1999

7 ישנן עדויות היסטוריות (אם כי מתנהל עליהן ויכוח) על גיור כפוי של קבוצות, כמו מואבים ואדומים בתקופת בית חשמונאי, ברברים בתקופה הקדם ערבית במדוקן, וגיור קולקטיבי בממלכת הכוזרים. ראו: רוזנבלום, שם.

ולעמת איתו עם
להתגייר: המושג
דרך חזרה
אפשרות
שבדרך. בכל
מדובר באידאלי
אם מדובר בפרטי
יהודי. תפיסה זו
המאמר, הצומח
כוח רצון-ולא
מצד אלה
סימני שאלה לגבי
מדבריה של החוקר
תובנה סוציולוגית
יהודי/ה. תפיסה
הפרושות פפטיקה
לרקתה כנוסחה נפוצה
זה סמוי מן העיין
ממבטי הפקקדיים
ההגדרה העצמית
למדינה, תופש
הללו ותחום על
מעבר ללכהיה

8 ראו: *Conservative Judaism*, vol. 36, 1983, pp. 31-45

9 ישנו מחקר נוסף על ספרות הלכה ופוסקים על פני שינויים מודרניים באופן דיפתריוזיאלי (הפשיטה החלה) לעתים על של מדינות ישן לכך מדיניות ההגדרה הלאומית ההבדל: הפרויקט

ולעמת אותו עם המשמעות התובענית – ההלכתית והלאומית – הטמונה בבחירתו להתגייר: המשמעות של איבוד חופש הבחירה ביחס לקיום מצוות ושל היעדר דרך חזרה.⁸ היהדות האורתודוקסית מעניקה אפוא למתגייר את תפקיד היוזם ואת אפשרות החרטה, ומחייבת אותו למעשה לגלות עיקשות והתמדה נוכח הקשיים שבדרך. ככל המובנים הללו, חופש הבחירה לפעול נתון בידי המתגייר, בין אם מדובר באידאל של 'גר הצדק', הפועל לכאורה מתוך מניע רליגינזי טהור, ובין אם מדובר בגר המצוי, הפועל מסיבות חברתיות-משפחתיות, כמו נישואין לכן זוג יהודי. תפיסה זו מקבלת ביטוי בדבריו של זוהר, מורה לגיור שדבריו הובאו בפתח המאמר, האומר לתלמידיו: 'זו הבחירה שלכם להתגייר ולקבל מצוות. צריך הרבה כוח רצון ולא להתייאש בדרך'.

מצד אחר, המציאות הפוליטית-החברתית-התרבותית במדינת ישראל מציבה סימני שאלה לגבי התפיסה שהוצגה לעיל. מציאות זו מעגנת ומנהירה את הציטוט מדבריה של רונה, המובא אף הוא בתחילת המאמר. ממילותיה של רונה מהדהדת תובנה סוציולוגית ידועה למדי, אשר ניתן לנסחה בפשטות: בישראל עדיף להיות יהודי/ה. רונה, אזרחית מתוקף חוק השבות, בוחרת בגיור כאשר האפשרויות הפרושות בפניה נעות בין הדרה וסימון חברתי מזה לבין הכלה ושקיפות מזה. לרקתה כנוכח-נפקד מוצמד אקדה, כשהוא טעון בנשק פוליטי וחברתי יעיל. אקדה זה סמוי מן העין והוא משמש חלק אינטגרלי של תפאורת הגיור במדינת ישראל: ממבטי הפקידים, ממדרגות הרבנות ומן הגדר המקיפה את בית הקברות. לאור ההגדרה העצמית של מדינת ישראל כמדינה יהודית, ובהיעדר הפרדה בין דת למדינה, 'חופש הבחירה' של רונה ושל אזרחים לא יהודים שכמותה נע בין הזירות הללו ותחום על ידן.⁹

מעבר לבחירה בעצם מעשה הגיור, ישנה הבחירה במסלול הגיור. המונופול

8 ראו: מנחם פינקלשטיין, הגיור – הלכה ומעשה, רמת גן תשנ"ד; Brenda Forster, *Jews by Choice: A Study of Converts to Reform and Conservative Judaism*, Hoboken, N.J. 1991

9 ישנו היבט נוסף שבו המציאות הישראלית מגבילה את האוטונומיה בבחירת הגיור. ספרות הלכתית או ספרות יהודית אחרת אינה מבחינה בין מועמדים שונים לגיור על פי שייכותם הדתית או הלאומית הקודמת. כל אדם שיחפוץ להתקרב ליהדות, מוזמן באופן עקרוני לעשות זאת. לעומת זאת מדינת ישראל יצרה 'אוטונומיה דיפרנציאלית', המבוססת על הבחנה בין בעלי אזרחות ישראלית ללא אזרחים, ואף גיבשה יחס שונה בין המועמדים הלא אזרחים עצמם, על פי מדינת המוצא שלהם (הפשטת התהליך לאזרחי מדינות 'העולם הראשון', והצבת קשיים וחסמים רבים, לעתים עד לסירוב, בפני אזרחים ממדינות 'העולם השני' ו'העולם השלישי'). יחסה של מדינת ישראל לאפשרות גיורם של העובדים הזרים בישראל היא דוגמה מובהקת לכך. מדיניות 'האוטונומיה הדיפרנציאלית' ביחס לגיור עולה בקנה אחד עם מדיניות ההגירה הלאומית-האתנית-הרפובליקנית שאליה מתייחס יונה. ראו: יוסי יונה, בזכות ההבדל: הפרויקט הרב-תרבותי בישראל, תל אביב 2005, עמ' 122-173.

ממלכת) במדינת
המרת דת.⁴ מצד
משרטט דימוי
ם מוכנים רחבים
נתפסת כבעלת
יה היא להיולד
זו. אין היהדות
הם.⁶ הגיור נתפס
כך, ולא כמהלך
ית הפתוחה בפני
ת מזמינה אליה.
ים מעין 'ריטואל'
יתו של הגר עד
את כוח רצונו,

Perspectives on
pp. 3-44; Talal A.
The Globalization

שמעויות לאומיות
קרה פרטי וייחודי

Thomas M. Fin

שתי זוויות אלה
יהדות האורתודוקסית'
המיסיונרית' של
אינה זרה ליהדות
ים מהותיים. מכל
מהפצה אינה אמת
ואים בכך 'אמת'.
Shaye Cohen, 'C
Perspective: Fro
Judaism, 36 (19
Seidel (eds.), *Ne
Joseph Rosenblo
Present, Cincinn
Conversion'
של קבוצות, כמו
ערבית במרוקו,*

הניתן לזרם האורתודוקסי בניהול המעמד האישי של אזרחי המדינה ובתהליך הגיור הופך לסדר המצמצם גם כאן את הופש הבחירה.¹⁰ במובן זה, מתגיירים פוטנציאלים בישראל אינם עומדים בפני הכרעה רתית ולאומית החפה משיקולים חברתיים, פוליטיים ובירוקרטיים. הצומת שבה הם ניצבים בדרכם ליהדות אינה פותחת בפניהם מספר נתיבי גיור, שווי מעמד והכרה, כי אם נתיב אורתודוקסי-הלכתי סלול היטב שהוא הנתיב הראשי, ושני נתיבים אחרים (קונסרבטיבי ורפורמי), שוליים וצדדיים, שהם במובנים רבים דרך ללא מוצא. הנתיב החילוני כלל אינו מסומן במפת נתיבי הגיור.¹¹ ההכוונה הפוליטית הכרוכה לנתיב האורתודוקסי מצרה את מרחב הבחירה, שכן היא מחייבת את האדם להלך בתוואי המבוסס על קבלת מצוות ואורח חיים הלכתי, גם אם הוא לא בחר ביהדות בשל כך. משמעויות אחרות ומופעים לא-אורתודוקסיים של יהדות ושל יהודיות אינם ניתנים להשגה בכניסה הראשית אל היהדות במדינת ישראל.¹²

מאמר זה מציג את סוגיית האוטונומיה של המתגיירים במסלול האורתודוקסי בישראל כבעיה חינוכית, שנדרשים לה סוכני גיור העוסקים בכך בפועל, קרי מחנכים, מנהלים פדגוגיים ודיינים בבית הדין לגיור. המאמר דן באופנים שבהם

10 כבג"צ פסדו-גולדשטיין (1995) הביע בית המשפט את דעתו שההסתמכות על פקודת ההמרה בקביעת תוקף הגיור אינה ראויה או שיש בה קשיים, ורמז כי עניין זה מצוי בתחום אחריותה של הרשות המחוקקת ומן הראוי שהיא תידרש אליו. בעקבות כבג"צ זה יזמו נציגי הסיעות הדתיות בכנסת הצעה לתיקון פקודת ההמרה כדי שתכיר בגיור אורתודוקסי בלבד. ההצעה לא צלחה את כל שלבי החקיקה אך עוררה סערה רכתי. היא נחתמה באקורד הסיום הרועש של ועדת נאמן. הוועדה הפגישה אישי ציבור משלושת הזרמים והציעה הפרדה בין הליך הגיור לבין ההכנה הפדגוגית לקראתו, אך היא לא הצליחה לסיים את עבודתה בשל סירוב מועצת הרבנות הראשית לשתף עמה פעולה; עם זאת, הרעיון הבסיסי על הפרדה מעין זו אומץ בידי הממשלה (להרחבה, ראו: שלמה גור, ישראל והתפוצות – על פרשת דרכים: יחסי מדינת ישראל ויהדות העולם בצל חוק ההמרה וועדת נאמן, ירושלים 1998). מכל מקום, בשנים האחרונות אנו עדים לכרסום במונופול זה, על רקע היענותו של כבג"צ לתביעותיהן של התנועות הרפורמיות והקונסרבטיביות להכרה ב'גיורי קפיצה' (תהליכי גיור המתקיימים בישראל, למעט שלב בית הדין, המתקיים בקהילה יהודית מחוץ לישראל) לצורך חוק השבות ורישום במרשם האוכלוסין, ובגירום לא אורתודוקסיים בישראל לצורך רישום במרשם האוכלוסין.

11 גיור שכזה הציע יוסי ביילין, (ראו 'מותו של הדוד מאמריקה': יהודים במאה ה-21, תל אביב 1999) אך הצעה זו לא נלקחה ברצינות וזכתה לתהודה ציבורית מועטה, יותר כקוריוז מאשר כבסיס לדיון.

12 המכון ללימודי היהדות, אשר הוקם בשנת 2000 (ובו אעסוק במאמר זה), מתיימר להיות פלורליסטי. בהנהלתו יושבים נציגים משלושת הזרמים הדתיים העיקריים (אורתודוקסים, קונסרבטיבים ורפורמים), מורים קונסרבטיבים ורפורמים יכולים ללמד בו, ובתכנית הלימודים ישנו פרק על זרמים יהודיים לא אורתודוקסיים. ואולם תכנית הלימודים חייבת להכשיר את התלמידים להיכנס ליהדות דרך השער האורתודוקסי, שבו עתידים לעבור המתגיירים בסיום לימודיהם במכון.

המתווכים הללו של תהליך הגיור תופסים היבט זה של התהליך, מבינים אותו ומעצבים את דמותו. בספרות על המרת דת (וכאמור, במיוחד בקשר לתנועות דתיות חדשות ולקולוניאליזם מיסיונרי-נוצרי) יש דיון בהיבט זה מפרספקטיבה 'אובייקטיבית' פוזיטיביסטית-ראליסטית. כלומר, החוקרים שואלים אם ניתן לראות בהמרת הדת הנעשית במסגרות אלה תוצר של בחירה ושל פעולה חופשית. זו אינה כוונתי במאמר זה. אמנם, אני קוראת את ה'מציאות' הנמצאת 'שם בחוץ' ומגלה בה מורכבות המגבילה הלכה למעשה את חופש הבחירה. ואולם, אני מבקשת לעסוק באופן שבו ההיבט של האוטונומיה שבפעולת ההמרה נתפס, מומשג, מוצג ונארג לתוך תהליך החינוך בידי מארגניו. כיצד סוכני הגיור עונים על השאלות שהוצגו לעיל וכיצד הם מתרגמים אותן לעשייה חינוכית? האם דימויו של המתגייר האוטונומי מתערער או מתבסס? האם המחנכים מתעקשים על דימוי זה או מוכנים לזנוח אותו ולבנות במקומו דימוי אחר, ולוונטי יותר למציאות הישראלית? ומה כאשר לבית הדין – כיצד מציגים בו את תהליך הגיור שעבר המתגייר או שהוא עתיד להמשיך לעבור?

בכוונתי להראות כי סוכני הגיור נצמדים להנחות מוצא אידאליות השאובות מן הדימוי הדומיננטי, שהמתגייר פועל מתוך אוטונומיה (במובנים השונים שהוזכרו למעלה), והוא מאבד אותה מבחירה כשהוא נשבע לקיים תרי"ג מצוות. הנחות מוצא אלה מוצגות ומושמעות בפני המתגיירים בצמתים שונים של תהליך הגיור. ואולם, סוכני הגיור מכירים באופן מעשי בכך שהנחות מוצא אלה אינן תקפות או שכיחות במציאות החברתית-הפוליטית בישראל. על כן הם מנסים להתמודד עם הרווח הפעור ביניהן באמצעים חינוכיים מגוונים, שאף אם יהיו יצירתיים, הם מוגבלים מראש. יש כאן אפוא דפוס פעולה כפול: מצד אחד, היאחות בדימוי המסורתי והצגתו כמצע מובן מאליו, נטול קשיים. ומצד אחר, הכרה ראליסטית בתפרים הגסים מדי המאחים אך בקושי דימוי זה. המתח הוא בלתי נמנע ועל כן הוא מוביל לניסיונות לרככו באמצעות ארגון התהליך החינוכי, הן לפני שלב בית הדין הן לאחריו, בהתאם להנחות המוצא. מרבית המאמר יוקדש לשאלת ה'איך' של מרכיב האוטונומיה – כיצד מובנה ממד האוטונומיה של המתגייר בזירות החינוך השונות. בסופו של המאמר אבקש להתמקד בשאלת ה'למה' – מדוע סוכני הגיור בוחרים לעשות כן. ההתייחסות לשאלה זו תעביר אותי מדיון ברמת המיקרו של מפעל הגיור האורתודוקסי בישראל לדיון ברמת המקרו ותאיר מתחים יסודיים הטמונים בו. במובן זה, סוגיית האוטונומיה תשמש לי במאמר זה צוהר שדרכו אתבונן תהליך הגיור האורתודוקסי המקובל במדינה. ותחילה אעמוד בקצרה על שיטות המחקר ואתאר את זירותיו.

ב. מתודולוגיה וזירות המחקר

מאמר זה הוא מחקר אנתרופולוגי-אתנוגרפי, המבוסס על עבודת שדה בזירות שונות

יינה ובתהליך הגיור
ניירים פוטנציאליים
שיקולים חברתיים,
הדות אינה פותחת
אורתודוקסי-הלכתי
סרבטיבי ורפורמי,
החילוני כלל אינו
האורתודוקסי מצרה
המבוסס על קבלת
של כך. משמעויות
נים ניתנים להשגה

סלול האורתודוקסי
בכך בפועל, קרי
דן באופנים שבהם

סתמכות על פקודת
מזו כי עניין זה מצוי
אליו. בעקבות בג"צ
יה כדי שתכיר בגיור
עודרה סערה רכתי.
סגושה אישי ציבור
רגונית לקראתו, אך
ראשית לשתף עמה
הממשלה (להרחבה,
ינת ישראל ויהדות
בשנים האחרונות
צותיהן של התנועות
גיור המתקיימים
יץ לישראל) לצורך
יים בישראל לצורך

רדים במאה ה-21,
ה ציבורית מועטה,

מאמר זה), מתיימר
הרתיים העיקריים
רמים יכולים ללמד
סיים, ואולם תכנית
שער האורתודוקסי,

שבהן פוגשים מתגיירים ומגיירים אלה את אלה, ועל ראיונות עומק עם שחקנים חברתיים המצויים במקומות שונים בזירות הללו. ככל עבודה אתנוגרפית, מחקר זה עוסק במישור של ההתרחשויות והמשמעויות המקומיות. הוא צומח מהשתתפות ברגעים חולפים ומזדמנים או מהתבוננות שיטתית במקרים ספציפיים, מתוך הכרה בתובנות הטמונות ברקויות ובפרטים. המקורות שיובאו כאן נאספו במסגרת עבודת דוקטורט על שדה הגיור האורתודוקסי בישראל.

אולפני גיור הם זירה מרכזית ובעלת משמעות של תהליך הגיור במובנים יומיומיים, שגרתיים, אגביים ומאורגנים כאחד. זוהי זירה של התנהוות ושל הבנייה מתמשכת, המאפשרת ומזמינה פרספקטיבה דיאכרונית ומצדיקה את השימוש במונח 'תהליך'. זירה זו תופסת מקום מרכזי במפגש המאורגן של המתגיירים עם העולם היהודי. באולפנים הם מיועדים לרכוש ידע והבנה על נושאים שמריגת ישראל (וליתר דיוק – האליטה הדתית-הממסדית המדברת בשמה) רואה כהכרחיים ולהיחשף לחיים יהודיים-הלכתיים. סוכני הגיור בזירה זו הם אורחים, אנשי חינוך, עובדי משרד החינוך או הסוכנות היהודית, השייכים רובם ככולם לצינורות הדתית לסוגיה.

שני אולפני גיור עומדים במוקד המחקר. האחד, אולפן בקיבוץ דתי במרכז הארץ המתקיים בחסות הסוכנות ומשרד החינוך, ואכנה אותו בשם הברזי 'יובלים'. משך הלימודים באולפן זה הוא חמישה חודשים בקירוב, ומשולבים בהם גם חיים קהילתיים ועבודה בקיבוץ. השיעורים מתנהלים בשפה האנגלית. על פי רוב נמצאים באולפן מתגיירים מערביים, צעירים, משכילים, שאינם זכאים בהכרח לאזרחות מתוקף חוק השבות. באולפן זה ערכתי עבודת שדה בין נובמבר 2004 לאוגוסט 2005. האולפן השני שייך לרשת הארצית של 'המכון ללימודי היהדות' ('המכונין המשותפים'), שבהנהלתה שותפים – שותפות לא שוויונית – שלושה זרמים דתיים (אורתודוקסיים, קונסרבטיביים ורפורמיים), אך היא מכינה לגיור אורתודוקסי בלבד. מכון זה הוקם בשנת 2000, בעקבות המלצות ועדת נאמן.¹³ המכון פועל במסגרת אזרחית ובמסגרת צבאית. אני ליוויתי קבוצה אזרחית בכיתה דוברת עברית של המכון במרכז הארץ במשך עשרת חודשי הלימוד (ספטמבר 2005 – יולי 2006).

בית הדין הרבני המיוחד לגיור ממוקם בצומת מברכת כדרכם של המתגיירים ליהדות: בבית הדין שוקלים הדיונים את בקשת המתגייר, ואם מצאו אותו ראוי, הם נותנים לו את ברכת הדרך לטבול במקווה (ולגברים גם ברית מילה או הטפת דם) ולהפוך ליהודי בטקס גופני-הלכתי. לאחר מספר שינויים ארגוניים, פועלים כיום בתי הדין המיוחדים לגיור תחת חסות מערך הגיור שבמשרד ראש הממשלה, ומאוישים בידי רבנים מן הצינורות הדתית, רובם ככולם חרד"לים (= 'חרדים לאומיים', כינוי לזרם המחמיר בצינורת הדתית). זוהי מערכת ממשלתית שעברה תהליכי מיסוד ותקינה ואיתדה בתי דין שעברו בעבר באופן אוטונומי.

13 ראו לעיל, הערה 6.

ג. חופש בחירה בסד: אוטונומיה במכון הגיור

1. 'מי שלא נולד ככה לא חייב'

שבע בבוקר. מפגש ראשון באולפן הגיור בקיבוץ יובלים והכיתה כמעט ריקה. שלוש צעירות בעלות חזות אירופית ואני ישובות בכיסאות, מחייכות זו לזו בנימוס וממתונות לחנן, המורה הוותיק לתורה. בינתיים אנו מנהלות שיחת חולין על מזג האוויר ההפכפך, ומברכות לשלום בחור צעיר הממהר להיכנס לחדר. הוא מתחיל בדברי התנצלות על האיחור אך חוזר בו כשהוא מבחין שחנן אינו נמצא. חנן מגיע לאחר מספר דקות, ובמאור פנים פותח בדברים:

שלום וברוכים הבאים. אני שמח לפתוח את התכנית. תכנית מיוחדת, עשירה אבל מקוצרת ועמוסה, כי אתם מעטים. מעט מתגיירים יש לנו כאן ובכלל. יותר מאשר בעבר, כאשר התחלתי לעבוד, אבל עדיין מעט. את השיעור אנו נפתח תמיד בתפילה. כל יום תפילת שחרית. אתם יודעים שמעטים בוחרים בגיור. זה קשה. אני חייב לקיים את כל המצוות כי אני נולדתי יהודי. אני אינני יכול לבחור, אבל מי שלא נולד יהודי לא חייב. אלא מה – יש כאלה שרוצים. כמוכם למשל. חושבים שזה אמת. חושבים שזה טוב. ויש כל מיני סיבות לגיור. יש דתות מיסיונריות המנסות לשכנע. היהדות לא. היהדות מקבלת כל אחד ואחד כמות שהוא, ויש מצוות בני נוח, מצוות שפירושן להיות בן אדם. המצוות ביהדות הן מצוות שמשמען להיות יהודי. (צוחק); תחשבו טוב – טוב לפני שאתם עוברים משבע מצוות לתרי"ג מצוות... (14.3.2005; תורגם מאנגלית).

קבלת הפנים ליהדות מתמקדת כאן מראשיתה בהידרשות לסוגיית חופש הבחירה. ההתבוננות האתנוגרפית במכוני הגיור מגלה כי דבריו של חנן אינם ייחודיים בהקשר זה. מחנכים ומנהלים פדגוגיים נצמדים לדימוי של המתגייר האוטונומי, נאחזים בו ומטפחים אותו. דימוי האוטונומיה מתייחס הן לבחירה העצמאית בהליך של גיור, הן לאפשרות החרטה במהלכו. דימוי זה מוצג כהנחת מוצא מוכנת מאליה, המגדירה מלכתחילה את טיב היחסים שיתפתחו בין המתגיירים למגיירים. הנחת מוצא זו כמו אומרת למתגיירים הפוטנציאליים: זו הבחירה שלכם להגיע לכאן מלכתחילה ולהמשיך בדרך זו. בחרתם בגיור, אבל יכולתם – ועדיין אתם יכולים – לבחור אחרת.

הדימוי האוטונומי מובלט מתוך ההתייחסות המספרית-הכמותית למספר המתגיירים: 'אתם מעטים. מעט מתגיירים יש לנו כאן', אומר חנן כשהוא מתבונן בכיתה הריקה כמעט לחלוטין, אולי כמטפורה למצב הגיור בכלל. גם בכיתה הלימוד במכון ללימודי היהדות הזכירו המורים לא אחת כי רבים מבין העולים הלא יהודים

עומק עם שחקנים אתנוגרפית, מחקר צומח מהשתתפות יפיים, מתוך הכרה פובליסטית עבודת

הגיור במובנים תהוות ושל הבנייה יקה את השימוש של המתגיירים עם נושאים שמדינת (רואה כהכרחיים ונחיים, אנשי חינוך, לם לציגות הדתית

קיבוץ דתי במרכז עם הדווי 'יובלים'. כים בהם גם חיים לית. על פי רוב הם זכאים בהכרח בין נובמבר 2004 ללימודי היהדות ויוני – שלושה היא מכינה לגיור צות ועדת נאמן.¹³ צה אזרחית בכיתה הלימוד (ספטמבר

של המתגיירים מצאו אותו ראוי, ת מילה או הטפת ארגוניים, פועלים ד ראש הממשלה, ו"לים (= 'חרדים' ממשלתית שעברה אוטונומי.

החיים בישראל בוחרים שלא לעבור גיור.¹⁴ בחירתם של המתגיירים הפוטנציאליים, כמעטים מול רוב דומם ופסיבי, כמו נטענת במשמעות של אקטיביות, של יוזמה ושל רצון עצמאי. הדימוי מתחדר גם מתוך העמדתו בהשוואה ליהודים מלידה, המצווים לקיים מצוות (לפי הגישה האורתודוקסית) ואינם יכולים לחמוק מזיהוים כיהודים: 'אני חייב לקיים את כל המצוות כי אני נולדתי יהודי. אני אינני יכול לבחור, אבל מי שלא נולד יהודי לא חייב', אומר כזכור חנן לתלמידיו. נדמה כי ההיאחזות בדימוי של המתגייר האוטונומי משכיחה לעתים מעיניהם של המורים את הרווח הקיים בין בחירה בגיור לבין בחירה בחיים הלכתיים-אורתודוקסיים. כך עולה מן הציטוט מדבריו של חנן, וכך גם קבע זוהר, מורה במכון ללימודי היהדות, בדבריו שהובאו בפתח המאמר. זוהר מדבר בנושמה אחת על רצון להתערות בחברה ועל רצון לקבל מצוות. הוא אומר: 'זו הבחירה שלכם להתגייר ולקבל מצוות', ומדלג אגב כך בקלילות יתרה על הפער הקיים בין שתי בחירות אלה. בהמשך נראה כי פער זה לא נעלם מעיניהם של מורים ושל אנשי חינוך אחרים והציב בפניהם אתגר הדורש התמודדות.

2. 'תתנו להם לבחור'

הדימוי האוטונומי שנותן המכון ללימודי היהדות למתגייר אינו רק בבחינת הנחת עבודה כי אם אידאל חינוכי שיש לחתור למימושו. כך למשל אומר מיכאל, המנהל הפדגוגי של המכון, במהלך השתלמות למורים חדשים:

אני רוצה לספר לכם על תלמידה שלנו, חיילת מקורס נתיב, שהגיעה אלי בשבוע האחרון. לא רצתה להמשיך. שלחו אותה אלי כדי שאשכנע אותה להמשיך. בחורה אינטליגנטית, מתעניינת בפילוסופיה. ישבתי איתה בקריית מוריה ושאלתי אותה: למה? היא אמרה: 'למרותי, הקשכתי, אני מאוד אוהבת את השורשים, אבל גיור זה לא בשבילי'. ואני אמרתי לה: 'אתך הצלחנו, קיבלת החלטה אינטליגנטית על גורלך'. יש קו דק בין העידוד לגיור לבין הניסיון לשכנע מישהו להתגייר. היינו רוצים שתקנו את זה לסטודנטים שלכם. תתנו להם לבחור... (מלון בת שבע לשעבר, ירושלים, 22.9.2005).

במסגרת הריון המטא-פדגוגי הזה מציג מיכאל את סוגיית האוטונומיה של המתגיירים כאמת מידה להצלחה פדגוגית, ומבקש ממורי המכון להביא את המסר של חופש הבחירה לידי ביטוי בהוראתם. נראה כי אפשרות החרטה מועצמת כאן לכדי אידאל, מכיוון שמעבר לחופש הגיתן בה ליחידים המשתתפים בקורס, היא

14 ההערכה היא כי בעלייה הגדולה מברית המועצות לשעבר הגיעו למדינת ישראל כרבע מיליון עולים שמבחינה הלכתית אינם יהודים. ההערכות המספריות הן שכאלף איש מבין העולים הללו עוברים גיור מדי שנה בשנה. בסך הכול, מדינת ישראל מגיירת כחמשת אלפים איש בשנה (מתוך נתונים של מכון עיתים).

מאירה את
ו'אותנטיות',
גם במהלך
דומה:

מיכל
המכון
נפתח
שיבוץ
להציע
היא
של המ
ולא
המכון
להחליט
והוא
ויחליט
ולא

בדברי תשובתו
דרכו מדעת
לקבל בחירה
העם היהודי
לחופש בחירה
3. אוטונומיה
דימוי המתגייר
היהדות ואם
מבקש ליצור
היעדר סינר
המתגייר הפוטנצי
במכון ללימודי
ביטוי מעשי זה
בגיור. גם הפקודות

15 עד שנת 2004
2004
ללמוד

מאירה את בחירתם של אחרים להישאר בתהליך כבחירה 'אמיתית', 'חופשית' ו'אותנטית'.

גם במהלך ראיון עם גפתי, מנכ"ל המכון ללימודי היהדות, שמעתי קול דומה:

מיכל: 'איך אתה מגדיר את האתגר, את האתגרים העומדים לפתחו של המכון, או לפתחך'?

גפתי: 'אני חושב שהאתגר בפני המכון זה להגיע לציבור הרחב של העולים. שיבואו וילמדו. לקהל הרחב, איך שנקרא לזה כך. עלייה מכל, מכל הארצות. להציע להם תכנית חינוכית ליברלית, פלורליסטית, שלא מכתובה להם מה היא היהדות הנכונה, אלא נותנת להם תכנית של יהדות במובן הרחב יותר של המילה, שעוסקת גם בתרבות, בהיסטוריה, בציונות, בקהילות, בציונות. ולא רק נושאים הלכתיים בלבד. ושכסוף התכנית החינוכית יהיה לבוגר המכון את הכלים, לאחר שהוא עבר חוויה מתאימה, הכלים שהוא יוכל להחליט מה תהיה זהותו כחלק מהחברה הישראלית וכחלק מהעם היהודי. והוא יוכל להחליט את זה לאחר חוויה חינוכית, לאחר הבנת הנושאים, ויחליט את זה בצורה אינטליגנטית, כשהוא מלומד בתחום, ברמה מסוימת, ולא שהוא יחליט את זה על בסיס איידיעה או אייחורה...'

ברברי תשובתו מסתכל גפתי רחוק, אל מעבר לבית הדין, ורואה יהודי הבוחר את דרכו מדעת. הוא מציג את הקורס כתשתית של ידע וכארגז כלים שיסייעו למתגייר לקבל בחירה נכונה ורלוונטית עבורו, כתחנה המציעה את מרכולתו המגוונת של העם היהודי. ואולם בהמשך דבריו, שלא הובאו כאן, הוא מדגיש כי הכוונה היא לחופש בחירה סוציולוגי תחת חופה הלכתית.

3. אוטונומיה מבנית

דימוי המתגייר האוטונומי נוכח בהצגה הרטורית שבעזרתה מתארים המחנכים את היהדות ואת תהליך הגיור אך אינו מצוי רק בה. כך, למשל, המכון ללימודי היהדות מבקש ליצור מערכת חינוכית התואמת מבחינה מבנית לדימוי הזה באמצעות היעדר סינון מוקדם של תלמידיו. שלא כמו מכונים של משרד החינוך, שבהם המתגייר הפוטנציאלי נדרש לפתוח תיק ברבנות טרם היכנסו לכיתה¹⁵, הלומד במכון ללימודי היהדות אינו נדרש להביע עניין מפורש בהליך של גיור, לתת ביטוי מעשי-רשמי ולו ראשוני בלבד, או להשמיע הצהרה על כוונותיו ועל רצונו בגיור. גם בקורס הצבאי של המכון ללימודי היהדות (קורס נתיב) רשאי להשתתף

15 עד שנת 2004 הורשו ללמוד במכון הן עולים לא יהודים הן עולים יהודים. למן שנת 2004, עם המעבר של המכון מחסות משרד הדתות לחסות משרד הקליטה, מורשים ללמוד בכיתה רק אזרחים לא יהודים.

הפוטנציאליים, כביות, של יוזמה ליהודים מלידה, לחמוק מזיהוים אני אינני יכול מידיו. נדמה כי הם של המורים רתודוקסיים. כך ללימודי היהדות, התערות בחברה ולקבל מצוות, אלה. בהמשך אחרים והצבי

בבחינת הנחת מיכאל, המנהל

שהגיעה אלי שאשכנע אותה אתה בקריית מאור אוהבת אתך הצלחנו, דוד לגיור לבין זה לסטודנטים (22.9.2005).

אוטונומיה של ביא את המסר מועצמת כאן בקורס, היא

למדינת ישראל יות הן שכאלף מדינת ישראל

כל חייל, בכל שלב בשירותו הצבאי, מבלי שיידרש להוכיח דבר מבעוד מועד למערך הגיור או למכון המלמד את המתגיירים.

המשמעות העיקרית של היעדר סינון מוקדם היא עידוד הגיור (על משמעות זו ארחיב בהמשך), אך יש לה גם משמעות נוספת – הדגשת המסר של האוטונומיה. אם קו הגמר של תהליך הגיור אינו נתון מראש, או אם הבחירה בגיור אינה מובנת מאליה או מגובשת מלכתחילה, הרי שכל האפשרויות נותרות פתוחות. המתגייר אינו נדרש להחליט מראש ואינו כבול למניעים הראשוניים שהובילו אותו לקורס הגיור. הבחירה בגיור מובנית כבחירה מושכלת, רפלקסיבית ורלוונטית. זו בחירה מתוך החיים הנעשית 'תוך כדי הליכה', ומשמעה רכישת ידע והיכרות עם היהדות האורתודוקסית. שם המכון – 'המכון ללימודי היהדות' (ולא 'המכון לגיור' לדוגמה) – מבטא בין השאר מגמה זו. זאת ועוד, המכון ללימודי היהדות מנהל משא ומתן מתמיד עם מערך הגיור על מגוון של נושאים השנויים במחלוקת, והוא דואג לכך שיורדו חסימות אפשריות בדרכו של המתגייר אל בית הדין.

אוטונומיה מבנית זו משרישה פן מסוים בדימויו של המתגייר האוטונומי: הדלת אינה נטרקת לאף כיוון אלא ברצונו של המתגייר. היא כורכת באופן דו כיווני בין רצון לעשייה, בבחינת מי שרוצה לעבור גיור – יכול לעשות כן, ומי שיכול – צריך לרצות בכך. ואולם לאוטונומיה מבנית זו יש כוח מוגבל, שכן היא אינה יכולה להעלים או לצמצם את המתח הקיים בין דימוי זה לבין המבנה הפוליטי-החברתי בישראל. משמע, היא אינה יכולה להעלים את הפער שבין בחירה להיות יהודי לבין בחירה לקבל תורה ומצוות בגרסתן האורתודוקסית. וכך, זמן לא רב לאחר שסימן את האידאל הפדגוגי בפני מורים במכון, ביטא מיכאל עצמו הכרה במתח התלוי ועומד בהקשר זה. הוא אומר:

אני אספר לכם קצת רקע על המכון. אנחנו נולדנו מוועדת נאמן, לאור הגעתם של הרבה עולים שאינם רשומים כיהודים, ואני מרגיש 'רשומים' כי הרבה מרגישים יהודים, נוצרו עוד מתחים בין הזרמים. היו דרישות להפסיק את האפליה נגד זרמים לא אורתודוקסים, ומדינת ישראל אמרה, בצדק מבחינתה, שהיא לא יכולה לאפשר שערים שונים ליהדות, זה בלגאן, ולכן היה צריך פשרה. הפשרה זה אנחנו, ולכן גם יש הרבה ביקורת עלינו, הרבה רוצים להיות באמת שלהם ולא בפשרה. אנחנו מכון פלורליסטי, בלי להיות ציני, ולכן אנחנו בסתירה פנימית, כי הלימודים מצד אחד צריכים לשדר פלורליזם ושהתלמיד זה שבוחר, אך הצד השני של המטבע זה שהגיור נחשב לאורתודוקסי. יש כאן מתח: אם אתה פלורליסטי, איך אתה מכון לשער אורתודוקסי? (מלון בת שבע לשעבר, ירושלים, 22.9.2005).

מיכאל אומר דברים אלה במסגרת הרצאתו על דילמות פדגוגיות המקופלות בהוראת היהדות לקראת גיור. הוא מזהה מורכבות חינוכית ומביט בה באופן מפקח. מצויד באידאל של פלורליזם ושל אוטונומיה מחשבתית, הוא שואל בקול

רם: האם ניתן לדבר על אוטונומיה כלל? האם 'פלורליזם' לא הפך למעשה לססמה חלולה, שהוכרעה זה מכבר על ידי המציאות הפוליטית? מה הטעם לשקף רב-גוניות ורב-קוליות כאשר מתעלים את המתגיירים לשער יחיד ידוע מראש? שאלות אלה על האוטונומיה של המתגייר עולות ביתר שאת בתוך תיבת התהודה של המכון ללימודי היהדות, הנושא את דגל הפלורליזם. ואולם הן אינן ייחודיות לו ומעלות קשיים רחבים ועמוקים יותר.

דומה כי שאלות אלו משקפות ביקורת עצמית-ארגונית שמיכאל מתורגל בה היטב. השתלמויות פדגוגיות אחרות שבהן נבחתי, וכן ראיונות שערכת עם כמה מאנשי מטה המכון, מחזקים רושם זה. כך, לדוגמה, מסכים נפתלי, מנכ"ל המכון ללימודי היהדות, דקות ספורות לאחר הצבת אידאל הבחירה לטווח הארוך, עם רבני, שעל המתגייר לקיים בפועל במהלך הקורס חיים דתיים-הלכתיים כאילו כבר בחר בכך. כלומר, אידאל הבחירה נמצא במתח אינהרנטי בלתי פתיר עם תהליך הגיור המתחייב מן המציאות הפוליטית-הדתית הקיימת. הקולות השונים מבטאים השלמה ויכולת לחיות עם סתירות ובתוכן, אך אין פירוש הדבר שהסתירות נעלמו כלא היו. הן נמצאות במוקד של דיונים פנימיים בארגון והן מוצגות ומטופלות באופנים שונים. לעתים הן מועלות בידי מטה המכון ולעתים משמיעים אותן מוריו. כך עולה, למשל, מן המקרה הבא, הלקוח גם הוא מהשתלמות למורים חדשים.

4. לייצר אוטונומיה, לדבר אוטונומיה

מיכאל: 'רוב התלמידים באים לברוק אם הם רוצים להתגייר. למה? פחות בעיות במעמד אישי. רוצים להשתייך. אפשר להבין מנקודת מבטם למה זה חשוב, במיוחד כשחלקם כבר מרגישים יהודים. התפקיד של המכון זה להפוך את ה"ווי" על הדבר הזה ליותר עמוק ומוחשי... להפוך את הצורך והרצון למשהו שבא מהלב... המטרה שלנו היא שהתלמידים שלנו יראו בדבר שהם צריכים לעבור עד בית הדין כדבר שהוא טוב בשבילם. לאפשר לתלמידים לאהוב את זה, את היהדות, את השבת'. כמה מהמורים מהנהנים בראשיהם לאות הסכמה.

מורה א': 'צריך לזכור כל הזמן כמה בחירה חופשית זה דבר חשוב'. מיכאל: 'נכון, מורה בקלות יכול ליצור אווירה שהיא לא טובה למכון ולתלמידים. זה סמנטיקה ודרכי דיבור. אל תאמרו "אסור", תסתגלו לצורת דיבור אחרת'.

מורה ב': 'אבל אם אני צריכה להגיד "אסור" כי הילכתית זה אסור? מיכאל: 'זה מותר, אבל לא שאת תגידי על משהו מסוים "זה אסור"'. מורה ג': 'מישהי שאלה אותי אם היא חייבת ללכת לבית כנסת בחגים, אמרתי לה שאני ממליץ, מציע'.

מיכאל: 'זו תשובה יפה, כדאי לדבר בשפה של המלצה'. מורה א': 'ארשת פניו מסגירה שהוא אינו מרוצה מן התשובה: 'אבל היא

בר מבעור מועד

(על משמעות זו של האוטונומיה.

יריה בגיור אינה נותרות פתוחות.

פ שהובילו אותו ורלוונטיות. זו

דע והיכרות עם

א 'המכון לגיור' י היהדות מנהל

במחלוקת, והוא הדין.

אוטונומיה: הדלת באופן דו כיווני

כן, ומי שיכול שכן היא אינה

מבנה הפוליטי- ין בחירה להיות

כך, זמן לא רב אל עצמו הכרה

ת נאמן, לאור ש 'רשומים' כי

ישות להפסיק אמרה, כצדק

זה בלגאן, ולכן ית עלינו, הרבה

טטי, בלי להיות צריכים לשרר

בע זה שהגיור יך אתה מכון

(22.9.)

ות המקופלות יט בה באופן

יא שואל בקול

כאמת חייבת. אדם שרוצה לעבור גיור – חייב. מה לעשות? הוא באמת צריך ללכת לבית כנסת, הוא לא יכול לבוא לבית הדין ולהגיד שהוא לא עשה'.

מיכאל, נראה קצת נבוך: 'לא, השאלה היא על דרך הלימוד, האם בן אדם יגיע לבית כנסת כי אמרתי לו שהוא חייב או מתוך בחירה חופשית, זה ההבדל'.

מורה ד': 'טוב שיש דיון על זה, זה חשוב, אבל האמת היא שאני קצת מבולבל'.

מיכאל, מסתכל שוב בשעון ומנסה לסכם את הדיון: 'לא צריך לפחד מהמילים "מותר" ו"אסור", אבל זה עניין של סמנטיקה. הבת שלי למשל כבר עברה את השלב הזה שבו אפשר להגיד לה אסור ומותר, אנחנו צריכים לעזור לה להגיע למסקנות בעצמה. אם יותר מדי רוחפים, זה לא טוב, מאד להיזהר עם המונחים שאנחנו משתמשים בהם. בואו נעבור הלאה'.

מיכאל מציע כאן שתי אפשרויות להתמודד עם המתח. האפשרות הראשונה יומדנית, מהותית, אידאליסטית כמעט; השנייה חלקית אך מעשית במקרה הטוב, או פשטנית ובעייתית במקרה הרע. האפשרות הראשונה מציבה אתגר חינוכי בפני המורים: לבנות מהלך פדגוגי ערני ובעל משמעות, המסוגל לגרום למתגיירים לרצות לעשות מתוך בחירה דברים שהם מחויבים לעשות ממילא. מיכאל מבקש מן המורים להפוך את ה'צריך' ל'רוצה', ואת הבחירה הראשונית, הנובעת אולי מאילווצים, לבחירה עמוקה בתהליך של זהות. האפשרות השנייה שמציע מיכאל היא 'לדבר אוטונומיה': להשתמש ברטוריקה רכה ובמילים נעימות שאינן נשמעות כהכרח או ככפייה.

אחד המורים מקשה על מיכאל ואומר שלמעשה זוהי רטוריקה ריקה או שקרית החוטאת למציאות. במובלע או במרומז, רטוריקה זו גם מוארת כמעילה בתפקיד המורה, שכן היא אינה מכינה את התלמיד לצפוי לו. הוא מציג את הרטוריקה הרכה כפתרון לכאורה, שאינו יכול להתמודד עם המתח העמוק שבתשתית הדברים. מיכאל נבוך אך עומד על שלו, ומחזיר את הדיון מאולם בית הדין (שאליו רומז המורה) אל כיתת הלימוד ואל החוויה של התלמיד. הוא מאמין בכוחה של השפה לשמש כלי שרת ביצירת תהליך אמיתי יותר, או לפחות להציע במסגרתו חוויה של בחירה אוטונומית. המסגרת המצומצמת של מאמר זה איננה מאפשרת לי לדון בתפיסה הפדגוגית של המכון, אך ניתן לומר כי פירוש מעין זה עולה בקנה אחד עמה. במובן זה מיכאל אינו מציע שני פתרונות נפרדים להקהיית המתח בין האוטונומיה להכרח כי אם עיקרון מנחה ואמצעי המקדם אותו.

5. זירות של אוטונומיה

דרך נוספת של התמודדות עם החיים בתוך המתח בין האידאל של ה'רוצה' לבין המציאות של ה'צריך' היא יצירת זירות של אוטונומיה בתוך התהליך. תהליך

הגיור האורתודוקסי מבקש לשנות את אורחות חייו של המתגייר ולכן הוא מכוון לזירות אחדות. הוא מתקיים בכיתת הלימוד, בבית התלמיד, בבית הכנסת, ברחוב, בסופרמרקט וגם בביתה של 'משפחה מאמצת'. כל מתגייר נדרש ליצור קשר עם משפחה מאמצת, שתסייע לו בתהליך החינוך והחניכה שהוא עובר, אם באמצעות דוגמה אישית, מידע והכוונה, אם כמערכת של תמיכה חברתית-רגשית. במסגרת השתלמות למורים חדשים התקיימה השיחה הבאה בין נוגה (האחראית על תחום המשפחות המאמצות מטעם המכון) ויוני (אחד האחראים מטעם המכון על הקשר עם בית הדין) לבין המורים:¹⁶

יוני: 'המשפחה המאמצת זה הכי חשוב. המורה ייעלם, הקסם של הכיתה יתפוגג והקשר המשמעותי שיכול להישאר בצורה אמיתית זה הקהילה, המשפחה, היהודי שממול, שעוזר לעבור את התהליך. וזה מה שמעניין את בית הדין. וזה קלף חזק בבית הדין. זה אחד הדברים שאנחנו מזדהים עמו בבית הדין. לא עם הכל אנחנו מזדהים. עם זה כן.'

נוגה: 'המשפחה המאמצת צריכה להיות קרובה גאוגרפית לתלמיד ולכן קשה לי למצוא עבורם משפחות. אתם הקישור שלנו, המורים צריכים לאתר משפחות מלוות.'

יוני: 'חשוב להגיד שאין פרמטרים לבחון משפחות מתאימות, מי יותר דתי, מי פחות, כל תיווך ליהדות חיה ונושמת מחוץ לכיתה, זה טוב.'

מורה א': 'הזכרת קודם את העניין של משפחות מסורתיות וזה קצת מפריע לי, כי יש משפחות שעושות קידוש וארוחת שבת ואולי אפילו בית כנסת אבל הן לא שומרות שבת.'

נוגה: 'אנחנו עושים מה שעוזר לתלמיד.'

מורה: 'אבל זה לא הלכתי.'

יוני: 'אנחנו לא נקבע לאדם איך לקבוע את עתידו, יכול להיות שזו משפחה שבה האדם ידגיש טוב, משפחה יהודית שעוזרת להיקלט ולחבר בהרבה מובנים, זה נורא חשוב.'

מורה ב': 'מבחינת בית הדין זה מקובל?'

יוני: 'כל דבר שעוזר לאדם להיות יהודי, זה מקובל.'

נוגה: 'בשורה התחתונה, חוץ מהמשמעות העמוקה של מה שיהיה אחר כך, מה שחשוב לנו בשביל הבית דין זה משפחה מאמצת. בלי זה הוא לא יתקבל לעם ישראל. טכנית. מעשית. אז הם צריכים לבלוע את הצפרדע. הרבה חוששים ומנסים להימנע אבל ממש יש פה "לפני" ו"אחרי"...'.

מורה ב': 'אני לא מבין. אני לא צריך לבדוק את המשפחה?'

יוני: 'מה אתה רוצה לבדוק?'

16 כאן קיצרתי חלקים מן השיחה שאינם תורמים לדיון הנוכחי, והם סומנו בשלוש נקודות.

עשויות? הוא באמת
ולהגיד שהוא לא

מנד, האם בן אדם
החירה חופשית, זה

היא שאני קצת

לא צריך לפחד
הבת שלי למשל
תר, אנחנו צריכים
זה לא טוב, מאד
הלאה.

פשרות הראשונה
במקרה הטוב,
אתגר חינוכי בפני
למתגיירים
א. מיכאל מבקש
ת, הנובעת אולי
שמציע מיכאל
שאינן נשמעות

דיקה או שקרית
כמעילה בתפקיד
את הרטוריקה
תשתית הדברים.
דין (שאליו רומז
פוחה של השפה
במסגרתו חוויה
מה מאפשרת לי
זה עולה בקנה
היית המתח בין

ל' ה'רוצה' לבין
תהליך. תהליך.

מורה: 'אני פשוט מבין שהעניין של משפחה מאמצת הוא מרכזי בבית הדין, או צריך לבדוק'.

יוני: 'שוב פעם, לא בודקים את המשפחה, אלא את הגר. דווקא יוצא שרוב המתגיירים רוצים משפחות, איך להגיד את זה, אותנטיות. הם יבחרו את הכיפה השחורה. אבל אין לנו מדר ואין לזה רלוונטיות. אנחנו לא פוסלים את מה שהגר בוחר. כבר ראיתי הרבה משפחות שלא היית אוכל שם צהריים, אבל האנשים התגיירו. אני לא בודק או משגיח'.

בתוך החובה למצוא 'משפחה מאמצת', נוגה ויוני מעורדים את המורים להעניק לתלמידיהם מרחב תמרון ואוויר לנשימה: לתת להם לבחור, לא לפסול משפחות, לא להיות 'משגיחי כשרות' המורדים בסרגל נוקשה את רמתה הדתית של המשפחה המאמצת. לשמור על הגבול העדין שבין מעורבות להתערבות. יכול להיות שטענה זו נטועה ברוח הפלורליסטית של המכון, המאפשרת למתוח את גבולות המושג 'משפחה מאמצת' עד לכדי מושג מעורפל כמו 'משפחה יהודית חיה ונושמת'. 'אנחנו לא נקבע לאדם איך לקבוע את עתידו', אומר כזכור יוני לאחד המורים. לנטייה זו יש גם מניעים טכניים-מעשיים, כפי שמורה יוני: 'כבר ראיתי הרבה משפחות שלא היית אוכל שם צהריים, אבל האנשים התגיירו'. ואף כאן, כמו בדוגמה הקודמת, המכון מייצג ניסיון לעזור למתגיירים 'לבלוע את הצפרדע' בצורה הנעימה ביותר. ניסיון זה, מבטא מאליו את ההכרה במתח הקיים ובקושי של המתגיירים להתמודד עמו.

6. בכיתת הלימוד

בכיתת הלימוד, מול תלמידים שונים ומצבים קונקרטיים, ניסיון האוטונומיה ניצב כאתגר של ממש ומוגבלותו נחשפת. המתגיירים, המציאות וחומר הלימוד מונחים יחדיו לפתחם של המורים ואלה מצדם נדרשים לקבל הכרעות מעשיות. כך, למשל, בכיתות הלימוד שבהן צפיתי, ובמיוחד בכיתת המכון ללימודי היהדות, המורים נעו באופן מסורבל בין רטוריקה רכה לקשיחה, בין 'כדאי' ל'צריך', ובין מתן יד חופשית לזירות אוטונומיות לבין פיקוח עליהן.

בממד הרטורי, תנועה זו קיבלה ביטוי סינכרוני ודיאכרוני. מצד אחד, המורים נטו לדבר בשפה גמישה, מכסה, מעורפלת, עוקפת ולא מחייבת: 'כדאי' היה למתגיירים ללכת לבית הכנסת בחג, 'מומלץ' היה להם להתחיל לשים לב לענייני כשרות. היבטים של צניעות בלבוש לא הועלו בפני התלמידות, גם אם לכושן לא הלם את הקודים הקיימים בבית הדין או את אלה של המורים. מצד אחר, בכיתה נשמעו מילים תובעניות וחדות יותר, לעתים תוך נימה אפולוגטית: 'הציפייה מכם', 'הדרישה מכם', 'ככה צריך', 'אלה החוקים', 'אין מה לעשות'. צמד המילים 'בית הדין' העניק לרטוריקה זו מסגרת והקנה לה משמעות ולוגיקה פנימית. 'אם אין הם רוצים שיהיו בעיות בהמשך' או 'כדי שהכול יהיה בסדר בבית הדין', המתגיירים נדרשו להתחיל להיחשף מקרוב ובאופן מעשי לחיים של שמירת מצוות. ככל

שקולות
העניין
כל עוד
לפי
עם
סטייה
המתגיירים
7
במאמר
האופטימי
זוהי
הקניין
קליפון
כמה הקנה לא
מהמקום
והליקנה
השקנה
הייתה
פשוט
קונה
אם
שני
קונה

שהקורס התקדם וקרב מועד המפגשים עם שליחי בית הדין, גברה הרטוריקה השנייה וקיבלה מקום מרכזי יותר. גם מרחבי הבחירה של המתגיירים לא נפגעו כל עוד ברור היה למורה כי הם מרחבים כשרים במסגרת הגבולות המקובלים על בית הדין (בתי כנסת אורתודוקסיים, משפחות שומרות מצוות, דירות שכורות עם שותפים בני אותו המין וכיוצא באלה); ולעומת זאת הם הוצרו במקרים של סטייה מגבולות אלה. באופן לא מפתיע, הפער בין 'מומלץ' ל'צריך' מעסיק את המתגיירים, מטריד אותם ומבלבל את דעתם.

7. 'לא עכשיו'

במאמר זה אינני עוסקת בנקודת המבט ובחוויה של המתגיירים ביחס לסוגיית האוטונומיה ומקומה במהלך הגיור האורתודוקסי. ואולם בדוגמה הבאה משמשת זווית זו נקודת פתיחה לדיון כן, פתוח וייחודי בין כיתת הגיור למורה בסוגיה זו. הדיון חושף אסטרטגיה אחרת בתכלית להתמודד עם המתה הקיים.

קיבוץ יובלים, 28.3.2005:

בדרך לארוחת הצהריים, אנה מתלוננת בפני ובפני קרולינה על כך שנמאס לה מחוסר הוודאות: 'התוכנית רצה כבר שבועיים, התקבלתי, אני משקיעה הרכה, אבל עוד אין לי בכלל אישור להתחיל ללמוד. כבר שמעתי על כאלו שסיימו את האולפן והתעכבו בגלל האישור הזה', היא צוחקת במרידות. אנה מהנהנת: 'אצלי זה יותר גרוע. אני מחכה גם לאישור מהרבנות וגם לאישור ממשרד הפנים. אבל מה שהכי משגע אותי זה שלא מסבירים לנו שום דבר: מה צריך לעשות, מה יקרה עכשיו, מה הם הצעדים הבאים. הכל זה שמועות. שמעתי שברבנות ככלל לא אוהבים את האולפן בקיבוץ כי זה לא נראה להם דתי מספיק. העניין הוא שלא מספרים לנו כלום ואני, לפחות, מבולבלת'.

כמה דקות לאחר מכן, מסביב לשולחן הקבוע בקצה חדר האוכל, השיחה ממשיכה מהמקום שבו היא הופסקה. קרולינה חוזרת על תלונותיה, הפעם גם בפני מרקוס והייתה הישיבה במקום אחד מאפשרת לי לתעד באופן מסודר יחסית את המשך השיחה.

הייתה: 'מה שאותי מטריד באמת זה שלא ברור מה הם מצפים מאיתנו, מה נדרש מאיתנו'.

קרולינה: 'הם רוצים לראות אותך משתנה'.

אנה: 'צריך שינוי אמיתי. לא רדיקלי, לא קיצוני, לא להיות משוגעים, אבל שינוי אמיתי'.

קרולינה: 'אבל זה צריך להיות שינוי כמו שהם רוצים'.

מרכזי בבית הדין,

יוקא יוצא שרוכ
הם יבחרו את
בחנו לא פוסלים
היית אוכל שם

המורים להעניק
לפסול משפחות,
ית של המשפחה
ל להיות שטענה
גבולות המושג
ת חיה ונושמת'.
לאחד המורים.
בר ראיתי הרבה
ואף כאן, כמו
את הצפרדע'
הקיים ובקושי

אאוטונומיה ניצב
הלימוד מונחים
יות. כך, למשל,
היהדות, המורים
ד', ובין מתן יד

אחד, המורים
נת: 'כדאי' היה
שים לב לענייני
אם לכושן לא
אחר, בכיתה
הציפייה מכם',
המילים 'בית
אם אין הם
המתגיירים
מצוות. ככל

אחד, המורים
נת: 'כדאי' היה
שים לב לענייני
אם לכושן לא
אחר, בכיתה
הציפייה מכם',
המילים 'בית
אם אין הם
המתגיירים
מצוות. ככל

אחד, המורים
נת: 'כדאי' היה
שים לב לענייני
אם לכושן לא
אחר, בכיתה
הציפייה מכם',
המילים 'בית
אם אין הם
המתגיירים
מצוות. ככל

אנה: 'זהכי חשוב, להראות להם את השינוי'.
 הייקה: 'אבל מה זה אומר? זה עדיין נורא כללי'.
 אנה, מרימה את ידיה: 'אני כמוך, עם אותן שאלות. העניין הוא שצריך להיות אמיתיים, ואני לא יכולה להיות לא אמיתית רק בשביל בית הדין. אני מאוד אוהבת למשל את הסגנון כאן בקיבוץ: פתוח, ליברלי, נשים בלי חצאית. זה נראה לי, אני לא רוצה להראות משהו שאני לא'.
 אני: 'אמרנו לכן שמצפים מכן ללבוש חצאית?'
 אנה: 'לא, גם על זה לא דיברו איתנו. אני לומדת מהמורות שלי, הן המודל בשבילי לנשים דתיות, והן בלי חצאיות - אז גם אני'.
 קרולינה, צוחקת: 'תגידי את זה בבית הדין. נראה אם זה יעזור לך'.
 הייקה: 'כבית הדין בטח אצטרך לבוא עם מטפחת כי אני נשואה'.
 מרקוס, מתערב לראשונה, מפנה לעצמו מקום בדיון הנשי על החצאית: 'אני לא מבין את ההתלבטות שלך, מה ההבדל בין זה שברור שאני חובש כיפה לבין חצאית?'
 הייקה, נראית כעושה: 'כיפה זה כיבוד המקום כי כולם חובשים כיפה, חצאית - אתה רואה שלא כולן לובשות'.
 מרקוס: 'אז צריכים לדבר אתכן על זה, להגיד לכן מה הציפיות מכן, כי אולי חלק מהמורים לא רואים בעין יפה את זה שאתן בלי חצאית'.
 קרולינה: 'מה שמרגיז אותי הוא שאלוהים נתן לי שכל וחופש בחירה, למה אני לא יכולה להשתמש בזה, הרי זה התהליך הכי משמעותי בחיים שלי. היא עוצרת לרגע, וממשיכה בטון מיואש: 'אבל גם אם נדע מה רוצים מאיתנו, נראה לכם שנוכל להגיד לא?'
 אנה: 'קודם כל שנדע, זה כבר משהו. העניין הוא ששום דבר לא צפוי, אולי באמת אני הולכת בלי חצאית אבל חנן חושב שבגלל זה אני לא רצינית בגיור. אולי נתייעץ עם שפרה?'
 הייקה: 'נראה לי שכדאי לשאול את הרווי. יש לנו שיעור הלכה אתו עכשיו. הוא ייתן לנו תשובה'.

חצי שעה אחר כך אנחנו ישובים בכיתה. לאחר מספר נזיפות של מורים על איחורים, כולנו ילדים טובים. עוד לפני שהרווי מודיע מהו נושא השיעור שתכנן להיום, הייקה מרימה את ידה ושואלת:

'דיברנו בינינו היום ויש משהו שמציק לנו. החלטנו לשאול אותך'.
 הרווי: 'בבקשה'.

הייקה: 'האם אנחנו צריכות ללכת עם חצאית? מצד אחד המורות שלנו לא לובשות חצאית אבל בבית הדין זה מה שהם מצפים, לא?'
 הרווי: 'תראו, יש מושג של צניעות. חצאית בהגדרה הכללית באמת צנועה יותר, אבל גם מכנסיים יכולים להיות צנועים. בשבת, זה אולי בעייתי יותר

הייקה: 'אבל מה זה אומר? זה עדיין נורא כללי'.
 אנה, מרימה את ידיה: 'אני כמוך, עם אותן שאלות. העניין הוא שצריך להיות אמיתיים, ואני לא יכולה להיות לא אמיתית רק בשביל בית הדין. אני מאוד אוהבת למשל את הסגנון כאן בקיבוץ: פתוח, ליברלי, נשים בלי חצאית. זה נראה לי, אני לא רוצה להראות משהו שאני לא'.
 אני: 'אמרנו לכן שמצפים מכן ללבוש חצאית?'
 אנה: 'לא, גם על זה לא דיברו איתנו. אני לומדת מהמורות שלי, הן המודל בשבילי לנשים דתיות, והן בלי חצאיות - אז גם אני'.
 קרולינה, צוחקת: 'תגידי את זה בבית הדין. נראה אם זה יעזור לך'.
 הייקה: 'כבית הדין בטח אצטרך לבוא עם מטפחת כי אני נשואה'.
 מרקוס, מתערב לראשונה, מפנה לעצמו מקום בדיון הנשי על החצאית: 'אני לא מבין את ההתלבטות שלך, מה ההבדל בין זה שברור שאני חובש כיפה לבין חצאית?'
 הייקה, נראית כעושה: 'כיפה זה כיבוד המקום כי כולם חובשים כיפה, חצאית - אתה רואה שלא כולן לובשות'.
 מרקוס: 'אז צריכים לדבר אתכן על זה, להגיד לכן מה הציפיות מכן, כי אולי חלק מהמורים לא רואים בעין יפה את זה שאתן בלי חצאית'.
 קרולינה: 'מה שמרגיז אותי הוא שאלוהים נתן לי שכל וחופש בחירה, למה אני לא יכולה להשתמש בזה, הרי זה התהליך הכי משמעותי בחיים שלי. היא עוצרת לרגע, וממשיכה בטון מיואש: 'אבל גם אם נדע מה רוצים מאיתנו, נראה לכם שנוכל להגיד לא?'
 אנה: 'קודם כל שנדע, זה כבר משהו. העניין הוא ששום דבר לא צפוי, אולי באמת אני הולכת בלי חצאית אבל חנן חושב שבגלל זה אני לא רצינית בגיור. אולי נתייעץ עם שפרה?'
 הייקה: 'נראה לי שכדאי לשאול את הרווי. יש לנו שיעור הלכה אתו עכשיו. הוא ייתן לנו תשובה'.

מחנך לכושר של הרווי והייקה ומלל צניעות

במוכן של רוח השבת. בואו נדבר על אשתי. אשתי הודיעה לי כשהתחתנו שהיא לא תכסה את שיערה וכן שתלבש מכנסיים, ואשתי דתייה מאוד אך היא מרגישה שהיא גדלה בסביבה שבה האישה לבשה מכנסיים, אמנם לא צמוד, אבל מכנסיים. זו הפרספקטיבה שלה. אני למשל שמח מאוד שלא סיימתי את לימודי הרבנות כי אם אתה הופך לרב אתה חייב להתנהג בדרך מסוימת. זה נקרא משחק תפקידים. לא רואים רב בג'ינס או בכובע קש. אז הרבנים בבית הדין, או רבנים בכלל - בשבילם נשים תמיד לובשות חצאית'.

אנה: 'אז לא ברור לי מה מצפים מאיתנו'.

הרווי: 'מצופה מכם משחק תפקידים של מתגיירים. כן, תראו. זה משחק. יאמרו לכם "תהיו דתיים", ואתם הרי יודעים מה בדיוק תגידו. הרי לא תגידו ש"אולי". הדיין יודע שאתם לא אומרים את האמת. הוא אומר לעצמו שאם אתם מתחילים בדת, אולי תמשיכו. לכן יש אנשים שמתנגדים לגיור כי יודעים שזה משחק תפקידים. ההלכה לא ממש מעודדת גיור, רק גיור של צדיקים, של כאלה שמחויבים ב-50%, ויש רק מעט כאלה. בסוף, כולכם תצטרכו להחליט איזה סוג של יהודי תרצו להיות, שזה גם סוג של התחלק שאני עברתי. גם אני בחרתי איך הדתיות שלי תיראה'.

מרקוס: 'לא הבנתי אותך. למה הבחירה הזו לא רלוונטית גם עכשיו? למה אני צריך משחק תפקידים ואתה לא? למה יהודים יכולים לבחור זהות חילונית? כי יש להם היסטוריה ומשפחה ולי אין? למה מיכל יכולה לבחור ואני לא? אין לי אמנם עבר יהודי אבל יש לי עתיד יהודי'.

הרווי: 'נכון, מתגיירים באמת עוברים ולומדים במסגרות דתיות ורובם לא דתיים'.

הייקה: 'אני כן רוצה להיות דתייה. אני מחויבת אבל אני לא רוצה ללבוש חצאית'.

אנה: 'כן, גם אני, אני רוצה להיות אמיתית'.

הרווי: 'בסדר, זה יקרה גם לכם. לא אמרתי שלא תבחרו, להיפך'.

אנה: 'אבל רק אחרי בית הדין'.

הרווי: 'נכון, אחרי שסיימתם לשחק את התפקיד. רק אז תוכלו להחליט מה הם הדברים ביהדות שאתם אוהבים. מהי דתיות בשבילכם ומהי יהדות בשבילכם. כשתהיו יהודים, תעשו בחירות שיהודים עושים. לא עכשיו'.
הייקה: מחייכת אליו כמבט של הכרת תודה ואומרת: 'ידענו שנוכל לשאול אותך ולקבל תשובה כנה'.

מחוץ לכיתת הלימוד הקטנה, על שבילי הקיבוץ או בתוך החלל הגדוש והרועש של חדר האוכל, המתגיירים הרשו לעצמם פעמים רבות לדבר בפתיחות ובגלוי. הם התייעצו אלה עם אלה, מחו, העלו תהיות, חשפו קשיים, נאנחו, החליפו רשמים וגילו ציניות. יחדיו הם קיוו שהדברים יסתדרו ובסוף הכול יהיה בסדר. כך עולה גם

לעניין הוא שצריך
בשביל בית הדין.
ליברלי, נשים בלי
'לא'.

ית שלי, הן המורל

יעזור לך'.

י נשואה'.

על חצאית: 'אני
שאני חובש כיפה

חובשים כיפה,

הציפיות מכן, כי

חצאית'.

נפש בחירה, למה
נתי בחיים שלי.

נדע מה רוצים

לא צפוי, אולי

אני לא רצינית

לכה אתו עכשיו.

של מורים על

השיעור שתכנן

ל אותך'.

מורות שלנו לא

באמת צנועה

ולבי בעייתי יותר

מן השיחה הקופצנית, העמוסה, חסרת המנוח שהבאתי למעלה. בשיחה זו מתארים המתגיירים חוסר ודאות כמרכיב מפתח בתחושת היעדר האוטונומיה. כיצד ניתן לבחור, הם שואלים, כשהאפשרויות אינן פרושות בגלוי והם אינם יודעים מה נדרש מהם?

הבחירה בהרווי ככתובת לשאלות אינה מקרית. הרווי הקסים והרשים את הכיתה למן השיעור הראשון - בפתחות שגילה, ביושרו ובגילוי הלב שלו. אמירותיו התפרשו כחתרניות ומקוריות, זכו לאהדה ונתפסו כביטוי לחשיבה עצמאית. כמובן זה, הרווי אינו מאכזב את הכיתה. תגובתו זריזה ונינוחה - כשלעצמה ובהשוואה למורים אחרים שבהם צפיתי - מכיוון שאין בה יומרה לאוטונומיה מזה ולניסיון לכסות או לפצות על היעדרה מזה. הוא אינו מציב את עצמו על חבל דק בין ה'כדאי' ל'צריך' ונקלע לעמדה הכופה עליו מעשה לולייני או אפולוגטיקה מסורבלת. שלא כמו סוכני חינוך אחרים שפגשתי, הוא לא טיפח את דימוי המתגייר האוטונומי, הבוחר ביהדות מיוזמתו וחופשי להתחרט. לעומת זאת הוא מדגיש את הסדר האורתודוקסי-ההלכתי שבו נתון חופש הבחירה בתוך התהליך, ואת ההשתחררות ממנו ביציאה מבית הדין. האוטונומיה האמיתית מתחילה, הוא אומר למתגיירים, כשמתחילים לחיות כיהודים. המתגיירים נדרשים לקבל החלטות במסגרת האילוצים שמכתיב להם מצבם כמתגיירים, אילוצים המכתיבים לא רק הכרעות הלכתיות אלא גם פרשנות סוציולוגית מסוימת לביטוייה של הדת היהודית. יהודים, לעומת זאת, עושים בחירות של יהודים - בתוך הדת, מחוצה לה ומכל מקום ביחס אליה. הפרספקטיבה הדיאכרונית שלו מבטאת הכרה ריאליסטית בתנאי ההווה בעת תהליך הגיור, ונושאת הבטחה והזמנה לאוטונומיה בעתיד. בשני המובנים גם יחד הוא מצייר לתלמידיו תמונת מראה של תהליך הגיור כפי שהוא מוצג בידי סוכני חינוך אחרים. החתרנות והייחודיות המאפיינות את תגובתו אינן מצויות בתפיסתו הריאליסטית ביחס למציאות המשתנה על פני ציר הזמן אלא בהצגתה מול כיתת המתגיירים.

אם נמשיך בשפה הדרמטורגית של הרווי עצמו, אזי ניתן לומר שהוא מכריז בגלוי מה ששחקנים אחרים מרשים לעצמם לומר רק מאחורי הקלעים. בשיחות פנימיות שהייתי עדה להן או בראיונות שערכתי, מודים מורים לגיור כי ברור שהמתגיירים חופשיים לבחור את עתידם דווקא לאחר ש'קיבלו עול מצוות' ואיבדו לכאורה את חופש הבחירה. גם נפתלי, מנכ"ל המכון ללימודי היהדות, שאמר לי לכאורה בראיון מוקלט את מה שהרווי אומר לתלמידיו, עשה זאת רק בתגובה לשאלה דוחקת מצדי על כך שאידאל חופש הבחירה אינו ניתן למימוש ריאלי בתקופת הגיור. המורים שבהם צפיתי בכיתה מיעטו לעסוק בשאלת העתיד, או טענו טענות בנוסח 'מה שיהיה לאחר בית הדין נמצא כבר ביניכם לבין עצמכם ואלוהים'. טענות אלה שימשו על פי רוב מסד להצעה לחזור ולשקול את תהליך הגיור דווקא, כלומר, הן יצרו בסיס לטענה שיש חופש בחירה בעת התהליך עצמו. הרווי, לעומת אחרים, אומר בקול רם את מה שכל האחרים - מתגיירים ואנשי חינוך כאחד - יודעים אך אינם מדברים עליו בפומבי. מתח זה בין 'לפני'

ואחר...
ההתייחסות...

הבעיה היא...
תדע, ציטוט...
תעודת הולדת...
לאחר מאבק...
הדין המיוחד...
תמצא את...

1. בלתי...
הרב מלמד...
כפי שביקשתי...
קיבלתי את...
כשעשיתי...
אותי...
הגכונם...
הבאיפ...

ההליך...
הוא לא...
היחסים...
הוא...
הוא...

מהר למי...
המסמכים...
בית הדין...
כפני שלישי...
ככל...
ומקבל...
אינה שונה...
ארוכה...
עם...
התנהגות...

ו'אחרי' בית הדין, ובין הבמה ל'מאחורי הקלעים', ימשיך להעסיק אותי גם בניתוח ההתייחסות לאוטונומיה בזירת בית הדין הרבני לגיור.

ד. בית הדין: ריטואל של איבוד חופש הבחירה מתוך בחירה

'הבעיה היא ששנייה אחרי שהם יוצאים מפה אין לך מושג מה קורה איתם. לך תדע', אומר הרב כהן (שליח בית הדין האחראי על אישור תיקי הגיור לפני הנפקת תעודת ההמרה) למורה באולפן גיור של המכון ללימודי היהדות (במסדרון המוביל לאחד מאולמות בית הדין המיוחד לגיור, 1.11.2006). ואילו הרב לוי (דיין בבית הדין המיוחד לגיור) אומר לי: 'אף אחד פה לא תמים. תמימות או נאיביות לא תמצאי פה' (באחת ההפסקות בין הדיינים, 15.12.2005).

1. בית הדין כזירה חינוכית

הרב מימון, מנהל בתי הדין המיוחדים לגיור, ביקש לפגוש אותי. שלחתי לו פקס, כפי שביקשה ממני מזכירתו, וכו פירטתי מהו המחקר שאני עתידה לעשות. כבר קיבלתי את הסכמתו העקרונית לצפות בדיונים בבית הדין המיוחד לגיור, אך כשעשיתי בפועל את צעדי הראשונים בזירה, הוא נסוג מהסכמתו וביקש לפגוש אותי. וכך הסביר: 'כדי שגבין בדיוק במה מדובר, כדי שאוכל לכוון אותך למקומות הנכונים'. כשחזרתי מן הפגישה עמו, כתבתי ביומן השדה, בין השאר, את הדברים הבאים:

הלך חלק. הרב מימון היה נחמד והסתפק בכמה שאלות אינפורמטיביות. הוא לא נראה נפחד או מאוים מהרעיון של מחקר אצלו בטריטוריה. הוא היפנה אותי לרב יוסף, אחד משליחי בית הדין, שיעזור לי בהמשך... הוא חזר ואמר כמה פעמים שבית הדין הוא מקום שמחנך. זה לא סתם בית דין. *** צריך לבדוק את זה... (13.9.2005).

מהר למדי במהלך המחקר בבית הדין המיוחד לגיור הבנתי שאינני זקוקה לתזכורת המסומנת בכוכביות ביומן השדה. הממדים החינוכיים נכחו במקום בגלוי וכמוצהר. בית הדין המיוחד לגיור הוא זירה משפטית-הלכתית בהגדרתה. המועמד לגיור עומד בפני שלושה דיינים (רובם בעלי כושר לדיינות), מספר על 'האמת', מצהיר ונשבע. ככל מעשה משפט יהודי, בית הדין מתכנס בשעות היום, עד לשעת השקיעה, ומקבל החלטות שיש להן תוקף חברתי-דתי. הסמכות של בית הדין המיוחד לגיור אינה שונה במובן זה מסמכותם של בתי הדין הרבניים האחרים (ואכן, תקופה ארוכה היה תחום הגיור נתון לחסותם של בתי הדין הרבניים).

עם זאת, לבית הדין המיוחד לגיור יש יומרות ואידאליים פדגוגיים וכן דפוסי התנהגות המכוונים כולם לחולל תמורה בזהותו של המתגייר. ניתן לומר שכל

בשיחה זו מתארים
גומיה. כיצד ניתן
אינם יודעים מה

רשים את הכיתה
שלו. אמירותיו
חשיבה עצמאית.

ה - כשלעצמה
לאוטונומיה מזה
צמו על חבל דק

או אפולוגטיקה
טיפח את דימוי
לעומת זאת הוא

בתוך התהליך,
מתחילה, הוא
לקבל החלטות

לכתובים לא רק
הדת היהודית.
חוצה לה ומכל

אליסטית בתנאי
בעתיד. בשני
גיור כפי שהוא

תגובתו אינן
ציר הזמן אלא

הוא מברז
לעם. בשיחות
לגיור כי ברור

מצוות ואיכדו
זות, שאמר לי
רק בתגובה

למימוש ראלי
ת העתיד, או
לבין עצמכם

ל את תהליך
בעת התהליך
- מתגיירים

זה בין לפני

מערכת משפטית הנדרשת בפומבי ליסודות נורמטיביים היא מערכת היוצרת תהליכים של חיברות במובנים רחבים וחשובים. ואולם במקרה הנוכחי, המרכיבים החינוכיים נוכחים ביתר שאת בתודעה העצמית של מערך הגיור, בהצגת תכליתו, ובתרגומן של תפיסות אלה לפרקטיקות ולדפוסי העבודה שבתוך אולמות הדין.

אין זה המקום לפרט את הממדים החינוכיים של בית הדין המיוחד לגיור או לנתחם. ואולם ניתן לציין את העובדה הבולטת, שרובם ככולם של הדיינים מציבים בראיונות ובשיחות עמם את האידאל החינוכי בראש מעייניהם: הם שואפים ליצור מסגרת מחנכת בעלת משמעות ומתגאים במקרים שבהם הצליחו בכך. בדיונים עצמם מפנים הדיינים את המתגיירים למקורות כתובים, מסבירים היבטים לא מובנים, ומאריכים בהסברים על חשיבותן של מצוות מסוימות. הם גם מבקשים לכרז אם ישנם קשיים בקיום מצוות ולהציע הכוונה או עזרה, ומנסים לנתב את העומדים מולם למסגרות תורניות בהמשך דרכם.

מדוע מערכת משפטית-הלכתית מתהדרת בכובעים מן העולם החינוכי ומגדירה את מטרותיה, קודם כול, במונחים חינוכיים? יכול להיות שהדבר נובע מכך שמרבית הדיינים הם רבנים העוסקים בחינוך במסגרות ישיבתיות וקהילתיות, ועל כן מתעוררות אצלם רגישויות חינוכיות, במיוחד בעמדם אל מול אנשים הנמצאים לבאורה בתהליך של השתנות. לטעמי, זוהי תשובה נכונה אך חלקית בלבד. יש להוסיף לכך תשובה משלימה, הכורכת את ההיבט החינוכי בסוגיית האוטונומיה: בית הדין מבקש לשמש מסגרת חינוכית כי הדיינים היושבים בו יודעים שמעשה ואילך מתחילה האוטונומיה האמיתית של המתגיירים. הדיינים נמצאים במצב מורכב שבו, מעצם ההחלטה שלהם לקבל את המתגייר, הם נותנים לו כיהודי את חופש הבחירה שאין לו כמתגייר. הם מנפיקים לו 'אישור מעבר', נותנים לו את ברכת הדרך ויודעים כי מעתה, בהיעדר פיקוח, דרכו פתוחה בפניו לכל כיוון שבו יחפוץ. בית הדין הוא הגוף האחרון שאולי עוד יש בידו להשפיע על בחירותיו של המתגייר בעתיד. הכרתם של הדיינים באוטונומיה הניתנת למתגייר מעצבת את המרחב המשפטי כמרחב חינוכי, הן ביומרותיו הן בדפוסי פעולתו.

2. רטוריקה שאפתנית

למרות – ואולי משום – שהדיינים יודעים שבבית הדין, על סיפה של היהדות, מתחילה האוטונומיה של המתגייר, הרי מן הרטוריקה שלהם מהדהד דימוי הפוך: עד בית הדין מתאפיין התהליך כולו בבחירה עצמאית, ולאחריו יש היעדר בחירה מוחלט (ביחס לתרי"ג מצוות). המקרה הבא מייצג רטוריקה אופיינית זו: שעת צהריים מוקדמת. המורה שלמה אורז את ניירותיו הפזורים על השולחן ומכניס אותם לתיקו, ואומר:

אני מתנצל אבל אני חייב לזוז. לא אוכל להישאר לדיונים הבאים. מחכים לי. אני רק רוצה לספר לכם על התלמידה שתפגשו עכשיו. תהיה פה אלוק.

בחורה טובה
לא מזמן
עם צניעות
היא בסדר

הוא נפרד מהדיינים
ומאחל לה הצלחה
לשלום את הדיינים
לצמח שחורה אדומה
הדיינים בשפתיהם
את הדין:

הרב גיליס
אלוק, ללא
יודעת למה
הרב גיליס
אלוק: כן.
הרב גיליס
אלוק: כן.
הרב גיליס
אלוק: ללא
הרב גיליס
קשה מה?
אלוק: קשה
לי על ההחלטה
הרגשתי שאני
הרב גיליס
אלוק: אכן.
הרב גיליס
מבחינת עניין
– את מספר
אלוק: אכן.
הרב גיליס
אלוק: אכן.
הרב גיליס
אלוק: אכן.
הרב גיליס
להחלטה ייתכן
הרב גיליס

בחורה טובה. בת עשרים ושתיים בערך. גרוזינית. הרבה שנים בארץ. עד לא מזמן הייתה צריכה לנסוע בשבת למשפחה המאמצת וגם היה לה קשה עם צניעות. היה לה קשה לקבל. המון שאלות. זה לא בא בקלות. אבל היא בסדר.

הוא נפרד מהדיינים ויוצא. בדרכו החוצה הוא מזמין את אלוך להיכנס פנימה ומאחל לה הצלחה. היא נכנסת לחדר הדיונים של בית הדין המיוחד, מברכת לשלום את הדיינים ומתיישבת. צנומה, סמוקת לחיים, שיערה מתוח היטב ונאסף לצמה שחורה ארוכה. פניה נקיות מאיפור ולבושה ארוך ומכסה. היא מחייכת אל הדיינים בשפתיים קפוצות ומישירה אליהם מבט. אב בית הדין, הרב גיליס, מנהל את הדיון:

הרב גיליס: 'צהריים טובים. את ממש נראית כמו בת אולפנה'.
אלוך, ללא מבטא זר אך עם היסוס בקולה: 'כן' (נדמה לי שהיא אינה יודעת למה כוונתו).

הרב גיליס: 'כולם קוראים לך אלוך?'
אלוך: 'כן'.

הרב גיליס: 'אז גם אנחנו נקרא לך ככה. את רוצה להתגייר?'
אלוך: 'כן. רוצה מאוד'.

הרב גיליס: 'האולפן הוסיף לזה או שידעת הכול מראש?'
אלוך: 'לא ידעתי מראש. הרבה דברים לא ידעתי אבל ידעתי שזה הכיוון'.
הרב גיליס: 'את יודעת שמתגייר צריך לשמור הכול הכול. זה לא קשה מדי?'

אלוך: 'קשה אבל אני רוצה לשמור הכול. האמת? כשהגענו לארץ, הסבירו לי על התהליך ולא הבנתי למה אני צריכה כי הרגשתי שאני כמו כולם. הרגשתי שאני אפילו יותר טובה'.

הרב דיכטר מצטרף: 'הבעיה הייתה שהרגשתי יהודייה ולא היית יהודייה'.
אלוך: 'נכון'.

הרב גיליס: 'אז למה לעבור גיור? את מספיק שייכת גם ככה. הגה את מדברת עברית, את ישראלית, מה הבעיה? מה חסר לך? לנו לא חסר כלום – את מספיק טובה בשכילנו גם ככה'.

אלוך: 'אבל אני רוצה להיות יהודייה. יהודייה ממש'.
הרב גיליס: 'את שלמה עם עצמך? יודעת שזו הדרך?'
אלוך: 'בעיניים עצומות'.

הרב דיכטר: 'בעיניים עצומות זה לא טוב. בעיניים פתוחות צריך'.
אלוך: 'כן, כן, לזה התכוונתי. שאני ממש רוצה. זה לא משהו סתם בשבילי להיות יהודייה'.

הרב דיכטר: 'העניין הוא שעכשיו את לא חוטאת כי את לא חייבת אבל אם

היא מערכת היוצרת
יה הגוכח, המרכיבים
גיור, בהצגת תכליתו,
רדה שבתוך אולמות

הדין המיוחד לגיור או
של הדיינים מציבים
הם שואפים ליצור
צליחו בכך. בדיונים
מסבירים היבטים לא
הם גם מבקשים
ה, ומנסים לנתב את

לם החינוכי ומגדירה
בר נובע מכך שמרבית
וקהילתיות, ועל כן
מול אנשים הנמצאים
אך חלקית בלבד. יש
בסוגיית האוטונומיה:
בו יודעים שמעתה
ינים נמצאים במצב
נותנים לו כיהודי את
עבר', נותנים לו את
בפניו לכל כיוון שבו
דשפיע על בחירותיו
למתגייר מעצבת את
ולתו.

סיפה של היהדות,
מהרהר דימוי הפוך:
יש היעדר בחירה
ופיינית זו:
הפזורים על השולחן

נים הבאים. מחכים
שיו. תהיה פה אלוך.

נגייר אותך ולא תשמרי זה כבר מערכת שלמה של שכר ועונש.
אלוק: 'אני יודעת ורוצה בכל זאת'.

את העשרים הדקות הבאות מקדישים הדיינים לשאלות על אורח חייה של אלוק, על ידיעותיה במקרא, על היכרותה עם יסודות האמונה היהודית ועל חוויותיה עם המשפחה המאמצת. למרבית השאלות היא עונה היטב, עם ביטחון עצמי ובחיוך. היא מראה להם מכתבי המלצה מגבאי בית הכנסת ומן המשפחה המאמצת, מתגאה בהם כאילו כלאחר יד. הדיינים מחזירים לה בחיוך ובקולות התפעלות. 'את כבר ממש צדיקה', הם אומרים לה. הרב גיליס אומר בשקט לרב באלאס: 'היא הרבה יותר מבסדר. יותר ממה שהרב שלמה אמר'. הם מבקשים ממנה לצאת החוצה כדי לקיים את הדיון הפנימי ביניהם אך דיון שכזה אינו מתקיים כלל. הם מסתכלים זה על זה ואומרים כמעט ביחד 'נקבל אותה, לא?'. היא מוחזרת לאולם לאחר כחצי דקה והרב גיליס מודיע לה את מה שבוודאי היא כבר יודעת: 'טוב, החלטנו לגייר אותך. אנחנו בטוחים שתמשיכי לקיים מצוות כמו שהבטחת כאן, לא לנו, לאלוהים הבטחת. יש לך נכונות לקבל תרי"ג מצוות?', היא אינה מצליחה לענות להם. היא בוכה. 'זה חדר יולדות כאן בבית הדין', מסביר לי הרב באלאס כשהבטעת סיפוק על פניו, 'הם נולדים פה מחדש. אבל הפעם הם קובעים לאיזה עולם הם רוצים להיוולד'. הרב דיכטר מציע לאלוק ממחטה אך כבר יש לה אחת והיא מסבירה: 'הבאתי איתי מראש, לכל מקרה'. 'אז בואי תקומי ותחזרי אחרי: "אני מקבלת על עצמי לשמור ולקיים את כל המצוות שאישה יהודייה חייבת על פי ההלכה, ואני מאמינה באלוהים אחד שאינו גוף"'. היא נעמדת וחוזרת אחריו. קולו היציב מתחלף בקולה הרועד וחוזר חלילה. 'עכשיו את יכולה לשים את היד על העיניים ולהגיד "שמע ישראל"'. 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. 'מזל טוב, מזל טוב', הם אומרים כאיש אחד. 'איזה שם בחרת לך?', שואל הרב באלאס. 'נועה', היא משיבה. 'נועה' – מעכשיו ועד מאה ועשרים הולכים בדרך של מצוות, הא? טוב, בואי געבור לטופסולוגיה'. ולחבריו הוא אומר: 'השקיעה מוקדמת היום. בואו נתקדם'.

הצגת תהליך הגיור כבחירה חופשית עד שלב בית הדין וכמצב של היעדר חופש לאחריו היא אחד ההיבטים של 'הודעת המצוות' השייכת לארגון הכללי הריטואליים שקיבלו הדיינים כירושה במסורת ההלכתית.¹⁷ כיוצא בכך הבירור שהם עורכים אם לא הופעל לחץ חברתי או נפשי על המתגייר או שהמתגייר מבין את המעמד כנקודת אל-חזור. זה מה שהדיינים צריכים להגיד. יתרה מזאת, המפגש בבית הדין הוא בבחינת משא ומתן על עומק החלפת הזהות ועל כיווניה. זהו למעשה משא ומתן על התשובה לשאלה: מהו גיור? ככל משא ומתן, הוא מתחיל בנקודה האפשרית הגבוהה ביותר, לעתים בנקודה שאינה ראלית ביודעין.

17 צבי זוהר ואברהם שגיא, גיור וזהות יהודית: עיון ביסודות ההלכה, ירושלים תשנ"ה.

הרטות קלה והענין
לכאורה - ענין
מול אפסחה
כמו פאולוס
החברתית על

3. בתורה
לצד הדו-ספוריות
המעשית של
וכמה מהן
נציין הפסחה מן

(X) הדיינים

ושל

ההוא

משי

שואל

המורה

המלכות

מן הדין

הדין

למקום

המורה

מואש

וראשית

עליו

הוא

ולפי

הדין

והמורה

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הוא

הרטוריקה השאפתנית היא נקודה מעין זו. מתיחת תהליך הגיור בין צמדי ניגודים לכאורה – עבר והווה מול עתיד או בחירה מלאה (יזומה, הרטה, רצון אמיתי) מול אובדנה – היא מהלך ערכי וחינוכי אם כי אין הוא משקף תוכנה ראליסטית. כמו באולפני הגיור, גם בזירה זו יש ניסיון להתמודד עם הפער שבין המציאות החברתית לבין השאיפה החינוכית או הדימוי הרווח של המתגייר.

3. נוכח האוטונומיה

לצד הרטוריקה השאפתנית, הדיינים מתמודדים באופן ישיר עם האוטונומיה המעשית של המתגיירים. כמה מן הדרכים הללו מיועדות להצרת האוטונומיה, וכמה מהן לניתוב המתגייר מבחירתו שלו לכיוונים ראויים מבחינת בית הדין. נציין כמה מן הדרכים הללו:

(א) הדיינים מבקשים לצקת בחווייה של הביקור בבית הדין משמעות של יראה ושל אהבה, ועל ידי כך להפוך זאת לאירוע למכונן ומשפיע. במובן של היראה, הם מנסים ליצור מעמד מעורר כבוד ותחושת מחויבות. קצתם מגיעים לבושים בחליפות במיוחד ובמפורש לשם כך. בנוסף לכך, כפי שראינו במפגש עם אלוק, קבלת המצוות מעוצבת כטקס נפרד של המרה בתוך המעמד. האירוע מאפשר תחושה חגיגית בתוך מסגרת הלכתית בירוקרטית יבשה של דיון משפטי. מרבית ההרכבים מבקשים מן המתגייר לעמוד על רגליו. הלה נשבע כשבתחילה קולו כהד של קול הדיין, ורק לאחר מכן יש לו קול עצמאי האומר 'שמע ישראל'. בדומה לטקסי המרה רבים אחרים,¹⁸ הטקס נעשה באופן פומבי מול הדיינים, המורים, המשפחות המאמצות ואף מול בורא עולם. אין זה מהלך אגבי או מרושל ולכן ניתן לקחת אותו ברצינות. יתרה מכך, 'חטאים', 'שכר ועונש' ו'אלוהים יודע הכול' הם מושגי יסוד בשפה המדוברת בבית הדין, והיא עולה במסגרת הדיון על עתידם של המתגיירים. במעבר משבע מצוות בני נוח לתרי"ג מצוות, מוכנסים המתגיירים למסגרת המוגדרת מחייבת ולפיכך גם מתגמלת ומענישה. בהיעדר פיקוח ממשי לאחר הגיור בבית הדין, מגייסים הדיינים את ה'סופר-אגו' הדתי כדי להכניסו ככל האפשר בתודעת המתגייר. גם מרכיב זה קיבל ביטוי במקרה של אלוק. במובן של האהבה, הזכירו מרבית הדיינים, במהלך הראיונות והשיחות שלי עמם, את חשיבות הארת הפנים למתגייר. יש להיות נחמד, נעים,

18 ראו: יהודה גורמן, 'חזרה בתשובה וזהויות דתיות חדשות בישראל בתחילת שנות האלפיים', לא להאמין: מבט אחר על דתיות וחילוניות, בעריכת אביעד קליינברג, ירושלים ותל אביב 2004, עמ' 177-98; Austin-Broos Diane, 'The Anthropology of Conversion: An Introduction', *The Anthropology of Religious Conversion*, eds. Andrew Buckser and Stephen D. Glazier, Lanham, Md. 2003, pp. 1-14

בר ועונש'.

ידה חייה של אלוק,
 ועל חוויותיה עם
 טחון עצמי ובחיוך.
 המאמצת, מתגאה
 התפעלות. 'את כבר
 באלאס: 'היא הרבה
 לצאת החוצה כדי
 כלל. הם מסתכלים
 חזרת לאולם לאחר
 דעת: 'טוב, החלטנו
 בטחת כאן, לא לנו,
 ינה מצליחה לענות
 באלאס כשהבעת
 לאיזה עולם הם
 יש לה אחת והיא
 ותחזרי אחרי: 'אני
 יייה חייבת על פי
 וחזרת אחריו. קולו
 לשים את היד על
 חד, ברוך שם כבוד
 חד. 'איזה שם בחרת
 ועד מאה ועשרים
 ולחבריו הוא אומר:

וכמצב של היעדר
 יכת לארגו 'הכלים
 יוצא בכך הביורור
 גייר או שהמתגייר
 להגיד. יתרה מזאת,
 חזרות ועל כיווניה.
 משא ומתן, הוא
 ראלית ביועין.

ההלכה, ירושלים

קשוב. במספר לא מבוטל של תצפיות שערכת, אכן ראיתי דיינים מעין אלה. הסיבה העיקרית המוזכרת להארת הפנים היא הרצון להציג בפני המתגיירים 'רבנים נחמדים', כדי שבעתיד תהיה להם דעה חיובית לכל הפחות על דתיים, אם לא על הממסד הרבני כולו. דעה זו באה לקרב אותם, לגרום להם להתייעץ עם דמויות רבניות בעתיד ואולי אפילו לחפש את קרבתם במסגרת קהילתית.

(ב) הדיינים עושים מאמצים לשלב את המתגיירים ברשתות חברתיות השייכות לעולם הדתי (לרוב מדובר בציונות הדתית לגוניה). הם משוחחים עם המשפחות המאמצות, עם גבאי בית הכנסת ועם אנשי מפתח במסגרות תורניות, ומבקשים מכולם להמשיך ולתמוך במתגיירים לאחר הגיור בבית הדין: לוודא שהחיים לא יסחפו אותם הרחק ולוודא שההבטחה תקוים.

(ג) בכתיבה הנרטיבית על גיור (האופיינית יותר לגיור בארצות הברית ובאירופה מאשר לגיור בישראל) חושפים רבים מן המתגיירים קושי להמיר את זהותם האישית והחברתית מ'מתגיירים' ל'יהודים'. הם תמיד זוכרים שאין הם מכאן. בבית הדין מתרחש תהליך דומה, אם כי אחר, שכן הדיינים כובלים לעתים את המתגיירים לזהותם כ'מתגיירים' במקום לתת להם את החופש כ'יהודים'. הם כמו מצויים לעולמי עד תחת הקטגוריה של 'מתגיירים'. תהליך שכזה מקבל גוונים של הפחדה. הדיינים אומרים למתגיירים ולבני/נות זוגם כי אם הם לא יחיו חיים על פי ההלכה לאורך זמן, אזי תוקף גיורם יעמוד בפני מבחן של הממסד הרבני, והוא יטפל במעמד האישי שלהם ושל ילדיהם. המסר שמעבירים הדיינים הוא אפוא שחובת ההוכחה המוטלת על המתגייר עד לשלב בית הדין נמשכת גם לאחריו. כפי שנראה בהמשך, אין זו דמגוגיה אינסטרומנטלית וזלה אלא דמגוגיה הנובעת מחשש אמיתי של הדיינים בבתי הדין לגיור משאלת ההכרה של הממסד הרבני בגיורים שהם עורכים.

(ד) דרך ממשית לכבול את המתגייר לתהליך הגיור היא להשאירו בתוכו לאורך זמן על ידי דחיית הטבילה. כאשר הדיינים אינם בטוחים אם האיש שלפניכם אכן 'מוכן' ו'בשל' להיות יהודי (והשאלה כיצד עומדים על כך פותחת פתח לדיון נפרד), אך חוששים לשבור את רוחו ולרפות את ידיו, הם עורכים את טקס קבלת המצוות אך דוחים את מעשה הטבילה עד לאחר שיוכיח האיש התקרמות בתחומים החסרים. לעתים כרוך הדבר בהופעה מול בית הדין, לעתים רק בשליחת הוכחות או עדויות בדואר. דפוס זה החליף דפוס קודם, שבו בית הדין נהג לעכב את הנפקת תעודת ההמרה לאחר טבילת המתגייר. בעקבות בג"ץ בנושא (הקובע כי לאחר שהאיש טבל ומוגדר כיהודי מבחינה הלכתית, לא יכול להיות נתיב חוקי שיעכב את מתן האישור לכך), פסקו הדיינים מלעשות כן ומצאו את התלופה של דחיית הטבילה עצמה.

ה. סיכום והערות
 חופש הכחידות
 הגיור והשתייכות
 הם יושעושים
 מבינים סופרי
 וכן זאת הגיור
 גבול, מצוי
 הפסטיים הגיור
 אצל, גיור
 בותנים דין
 הרנוי הושק
 כפלה לישן
 לכך, גיור
 ההלכה היתה
 המציאות
 דוקא בשל
 ומרעה בתמי
 1. איתנים
 מרוע סופרי
 איתנו, אף ענין
 הדין קודמים
 להרף העינים
 האופטימיות
 לרשותנו, מרוע
 דלמוי זה גיור
 הלכותיות הדין
 על הדגישות
 האמינות, דין
 מסתורנות
 המקובל, אף
 הייא הוא
 ההמ"ק, גיור
 עיתות
 על הדיינים
 את ענין
 הצקות גיור

ה. סיכום ודיון: מבט על פרויקט הגיור האורתודוקסי דרך שאלת האוטונומיה

חופש הבחירה של המתגיירים, הן בעת תהליך הגיור הן לאחריו, מעסיק את סוכני הגיור השונים. סוגיה זו עומדת לפתחם בין אם הם מציגים אותה בין אם המתגיירים הם שעושים זאת. נראה כי העיסוק הבולט בסוגיה זו גובע ממרכזיותה לאופן שבו מבינים סוכני הגיור את דרכם שלהם – את היהדות בכלל, את יהדותם בפרט, וכן את הגיור ואת פועלם כסוכני גיור. מעשה הגיור, מעצם היותו תופעה של גבול, מאיר ומעורר שאלות, תפיסות ולבטים הקשורים לזהות היהודית, במובנה הפרטיים והקולקטיביים גם יחד.

אכן, ניתן לראות כיצד סוכני הגיור העוסקים בחופש הבחירה של המתגיירים בוחנים דרך פעולתם גם את עצמם: חנן אומר על עצמו כי הוא אינו יכול לבחור; הרוני חושף את המתגיירים לבחירותיו שלו ולא לה של אשתו; מיכאל מגדיר עצמו כפלורליסט, והדיינים משחזרים דרך הדיון את קבלת המצוות שלהם עצמם. מעבר לכך, זהו עיסוק מורכב מכיוון שאכן קיים בו מתח: מצד אחד, הירושה המסורתית-ההלכתית (הקנונית) ושאיפותיהם החינוכיות של העוסקים במלאכה, ומצד אחר, המציאות החברתית-הפוליטית שבתוכה מתקיים מפעל הגיור. מתח זה מתחדר דווקא בשל ההיצמדות לדימוי האידיאלי של המתגייר כאדם אוטונומי הבוחר מרצון ומדעת בתרי"ג מצוות מחייבות וביבוד חופש הבחירה.

1. 'אתם בחרתם': הפצת הגיור

מדוע סוכני הגיור נצמדים לדימוי המסורתי המקובל של 'אתם בחרתם' ומדגישים אותו, אף שהם יודעים כי אין הוא תקף לגמרי במציאות הישראלית כיום? הם הרי יודעים שזוהי אמת חלקית לכל היותר. אמנם, המתגיירים הם אלה שפונים לדרך הגיור ואיש אינו כופה עליהם להמשיך בתהליך הזה. ואולם, הדגשת הדימוי האוטונומי, ובמיוחד הבלטת היוזמה של המתגייר ואפשרות החרטה העומדת לרשותו, מכסות על הקושי העמוק שבתוכו מעוגנת היוזמה ואפשרות החרטה. דימוי זה גם מכסה על הפער בין בחירה בזהות יהודית לבין בחירה בזהות יהודית הלכתית. הפער הזה ידוע היטב לסוכני הגיור השונים. מדוע אפוא הם מתעקשים על הדגשת הגיור במקום לרככו, לעדנו, לשנותו ולעדכנו?

ראשית, כתופעה של גבול, הגיור משקף מצד אחד אמירות מתבקשות, מסורתיות ורשמיות, שכן בחלון הראווה של היהדות מציגים את הקול הרשמי המקובל, את החזון ואת המובן מאליו. ההיאחזות בדימוי של המתגייר האוטונומי היא היאחזות בשפה המשרה ביטחון ונותנת כלים – לפחות רטוריים – לניהול התהליך והמנגנון.

שנית, דימוי המתגייר האוטונומי הלומד במכון ללימודי היהדות מקרין במישרין על הדימוי העצמי של המכון ושל אנשי החינוך הפועלים אותו. אנשים אלה מזהים את עצמם עם האורתודוקסיה המודרנית, קצתם באים ממוצא אנגלוסקסי, והם דבקים בדימוי הזה וטוענים לפלורליזם על אף כל המהמורות והקשיים שברוך.

ראיתי דיינים מעין הרצון להציג בפני דעה חיובית לכל דעה זו באה לקרב ואולי אפילו לחפש

חברתיות השייכות הם משוחחים עם שי מפתח במסגרות לאחר הגיור בבית שההבטחה תקינים.

בר בארצות הברית המתגיירים קושי יהודים'. הם תמיד, אם כי אחר, שכן יירים' במקום לתת עד תחת הקטגוריה הדיינים אומרים ל פי ההלכה לאורך הרבני, והוא יטפל הדיינים הוא אפוא הדין נמשכת גם מנטלית זולה אלא יין לגיור משאלת

להשאירו בתוכו בטוחים אם האיש כיצד עומדים על רוחו ולרפות את מעשה הטבילה לעתים כרוך הדבר או עדויות בדואר. את הנפקת תעודת (הקובע כי לאחר להיות נתיב חוקי וכן ומצאו את

שלישית – וזהו לטעמי ההסבר העיקרי – דימוי זה מכסה על מגמה של שינוי בעמדה האורתודוקסית הקלסית ביחס להפצת היהדות. סוגיית חופש הבחירה, לפחות במובן הפשוט של היוזמה להתגייר, קשורה במישורן בדימוי העצמי האורתודוקסי, שהיהדות אינה דת מיסיונרית. כזכור, טיעון זה מופיע בדבריו של חנן לכיתת המתגיירים, בכחינת 'לא אנחנו יוזמים את הגיור. אתם באים אלינו ולא אנחנו אליכם. אתם בוחרים בנו ולא אנחנו בכם'. שימור האידאל האוטונומי מונע מסוכני הגיור האורתודוקסים להכיר בכך שבמידה רבה 'הם אלה הבאים אל הגר, ולא רק הוא אליהם'.

היחס לשאלת המיסיונריות ביהדות אינו ניטרלי. זו אינה שאלה צדדית או שולית. בספרות העיונית-הרבנית-הפולמוסית על הגיור חוצה שאלת היחס להפצת היהדות את זרמי היהדות בהתאם לקווי מתאר דתיים-אידאולוגיים: בין האורתודוקסים מזה לרפורמים מזה.¹⁹ הראשונים מתנגדים לפעולות של הפצה, האחרונים מעודדים אותן, וגם אלה וגם אלה עושים זאת בשם 'ההיסטוריה' או 'היהדות האותנטית'. מכל מקום, שינוי בעמדה הקלסית קשה לעיכול וההכרה בו יכולה לעורר רגישויות דתיות ומאבקים פנימיים. נראה ששימור הדימוי האורתודוקסי המובן מאליו של המתגייר הקלסי מרכז הכרה זו גם אם אינו נעשה מדעת וכמכוון. היאחזות בדימוי של המתגייר האוטונומי היא במובן מסוים היאחזות בדימוי של היהדות הלא מיסיונרית.

מפעל הגיור האורתודוקסי המתנהל כיום בישראל מבוסס על הפצת היהדות. אינני טוענת שהאורתודוקסיה נוקטת דפוסי פעולה של מיסיון נוצרי או כיתתי המוכר מן הספרות. ואולם היהדות האורתודוקסית במדינת ישראל מבקשת לעודד גיורים מרובים ועוסקת לשם כך בפעילות של הסברה, הפצה ושיווק. ניתן להצביע לכל הפחות על התרחקות ברורה ומעשית מן הכיוון של דחיית הגר ועל פנייה לפעולות שונות של קירוב.

ניקח לדוגמה את המכון ללימודי היהדות. שמו מבלבל מורים ותלמידים כאחד. לא אחת שמעתי את השאלה: 'מדוע המכון אינו נקרא מכון לגיור?' התשובה של מטה המכון ברורה: אם המכון ייקרא כך, לא יבואו אליו אנשים. השם יאיים וירחיק. מעניין שתשובה דומה לשאלה דומה השמיעו יוזמיו של קורס רפורמי לגיור בארצות הברית, שביקשו לקרב ליהדות בני זוג מגישואי תערובת. כזכור, המכון מאפשר לכל עולה לא יהודי להיכנס לאחת מכיתותיו האזרחיות ללא סינון מוקדם ובתשלום נמוך ביותר. גם בצבא שמורה זכות זו לחיילים לא יהודים בכל שלב ושלב של שירותם. הם אינם נדרשים לחתום על הצהרת כוונות מחייבת, ומובטח להם כי שירותם הצבאי לא ייפגע כתוצאה מ'פסק הזמן' היהודי בקורס מטעם 'נתיב'. יתרה מכך, במהלך הקורס ביקשו המורים מן התלמידים לא אחת לספר לחברים הנמצאים במצב דומה על הקורס, ולשלוח אותם לאחד מרכזי המכון. בראיונות עם אנשים הממלאים תפקידי מפתח במפעל הגיור עולים קולות

הקוראים להרכות בגיורים. אישים אלה מתארים פעולה מחושבת ומודעת שכל מטרתה לקדם את הרעיון. כך עולה, למשל, מראיון עם איל, רכז פתיחת כיתות במכון:

שאלה: 'האם קל לך להוציא מהפה את המילה שיווק בקשר לגיור?'
תשובה: 'קל לי מאוד. אני משווק את התוכנית, אני משווק ועושה שיווק אגרסיבי גם כן, אני לפעמים לא מתבייש להגיד את זה, אני עושה את זה בגיוס אגרסיבי מאוד, ולפעמים... קצת מגזים לפעמים בלהיטות שלי כדי לגייס לדבר הזה. כי זה גם הצלחה אישית ז"א לפתוח כיתות, לא לשכוח את הדבר הזה, כשאני פותח כיתה מסוימת לי זה הישג. זאת אומרת זה לא רק אני, כן...'

שאלה: 'כן, זה כל הכוח ש...'
תשובה: 'כן, זה כל הכוח שאנחנו עובדים ביחד. אבל כל דבר, כל כיתה שנפתחת, אני יכול להראות לך אי-מיילים של הרכוז שהודיעה לי שנפתחה כיתה, סופסוף, בחיפה, "מזל טוב, בשעה טובה", כאילו נולד איזה ילד, סופסוף הצלחנו להשיג עשרים אנשים שרוצים ללמוד. אז בן אדם שיסתכל פה יחשוב שמהו לא בסדר בארגון הזה. אבל זה ממש ככה, ממש קשה לפתוח כיתה. כשכיתה סופסוף נפתחת אז אנחנו שמחים, כן. ואנחנו עושים לפעמים גם שיווק אגרסיבי, נכנסים לכל אולפני העברית ומסבירים על התוכנית, כשיש קונצרט כל מי שיוצא מקבל מאיתנו מידע, פלייר כזה, עלון, או לא יודע מה. חילקנו פה כמעט 1,500 פליירים בשבועיים האחרונים פה באשדוד. 1,500 פליירים בתוך התיבות דואר, של מקומות שאנחנו יודעים שמאוכלסים בעולים חדשים. אנחנו משווקים, ממש ככה, אנחנו מודיעים שהתוכנית קיימת, אנחנו צובעים את זה יפה, ברגע שהצלחנו להביא את התלמיד הזה לכיתה, אנחנו מקווים שאנחנו נגרום לו לאהוב את העניין הזה. אם הוא לא אוהב - בסדר, אז עשינו לפחות את הצעד הראשון הזה, שעולה יצא מהטלוויזיה שלו ומהכורסה הנוחה, ובא לשמוע שיעור ראשון על המכון. יכול היות שהוא העביר משמרת, ממשמרת ערב למשמרת בוקר, בשביל התכנית הזאת.'

גם נפתלי, מנכ"ל המכון, מדבר במפורש על מהלך לקירוב העולים לרעיון הגיור. המילה 'שיווק' אמנם אינה הולמת לרעיון, והוא מעדיף את המילה 'הסברה', אך מגמתו ברורה:

אני חושב שיש הבדל בין הסברה לשיווק. אני אגיד מה ההבדל לרעיון. הסברה זה להביא לידיעת הציבור שדבר כזה קיים. שיווק זה להביא לידיעת הציבור למה הוא צריך את זה. ואני לא בטוח שהגוף שמחנך, או הגוף שמגייס, הוא הגוף שצריך להביא איזה פעילות שיווק, שיווקית. אבל

סע על מגמה של שינוי סוגיית חופש הבחירה, אישרין בדימוי העצמי זה מופיע בדבריו של גיור. אתם באים אלינו גיור האיראל האוטונומי זה 'הם אלה הבאים אל

שאלה צדדית או שולית. היחס להפצת היהדות בין האורתודוקסים מזה האחרונים מעודדים 'היהדות האוטונומית'. יכולה לעורר רגישויות קסי המובן מאליו של מכון. היאחזות בדימוי מוי של היהדות הלא

סע על הפצת היהדות. יסיון נוצרי או כיתתי ישראל מבקשת לעודד ושייווק. ניתן להצביע דחיית הגר ועל פנייה

ורים ותלמידים כאחד. לגיור? התשובה של אנשים. השם יאיים של קורס רפורמי לגיור וערובת. כזכור, המכון חיות ללא סינון מוקדם לא יהודים בכל שלב יונות מחייבת, ומובטח היהודי בקורס מטעם מידים לא אחת לספר אחד מרכזי המכון.

הגיור עולים קולות

פעילות הסברתית, כן. מי שצריך להסביר עד כמה שזה חשוב לעולה... זה אולי גופים ממלכתיים אחרים... אני לא מאמין שאני צריך לבוא לעולה ברחוב ולהגיד לו 'תשמע, אני חושב שחשוב מאד שתתגייר, תוכל להיות חלק מהעם היהודי וכו', 'בוא, הנה, יש לי טופס הרשמה, תירשם'. אבל אני גם לא חושב שזה נורא לשים מודעה בעיתון שאומרת 'למי שמעוניין ללמוד לימודי יהדות לקראת גיור, המכון ללימודי היהדות, 1-008. כמו שזה...'

הרב שמואל, אחד הדיינים המרכזיים בבית הדין המיוחד לגיור, מדבר על חזונו להפיץ את רעיון הגיור:

'ה"קומה התחתית", שלצערי עד היום לא הוקמה, הפירמידה אין לה את הבסיס, זה לא הספקנו, תכף אני אגיד מי זה לא הספקנו ואיפה אני בעניין. ב"קומת התחתית" צריכה להיות, נקרא לזה, הסברה או התודעה, בעצם להביא את הפוטנציאל לאולפנים ואחר כך לבתי הדין, זאת אומרת האולפנים מביאים לבתי הדין, אבל מי גורף את הפוטנציאל המתאים לאולפנים זה באמצעות קבלה ו... (הפרעה) בכל אופן הבסיס של, שנקרא לו לצורך העניין תודעה, מידע ו...'

שאלה: 'זה בעצם שיווק של הגיור?'

תשובה: 'אני לא מפחד מהמילה שיווק. זאת אומרת זה לא יכול להיות...'

שאלה: 'זה לא מפחיד אותך?'

תשובה: 'לא, לא. מבחינה השקפתית, זה לא יכול להיות בידי בתי הדין או בידי הרבנות, כי בהלכה יש התנגדות הלכתית מובנית למיסיון, אנחנו נגד מיסיון. אבל אין שום בעיה שגורמים, עמותות ציבוריות או ארגונים ציבוריים קוראים לאלה שכן חיים בארץ, "בואו להתגייר, יש אפיקים, כדאי לכם". כמוכן לא טובות הגאה, לא לתת להם כמו מיסיון שנותן תמורה, אבל התרומה היא חברתית, היא "זהות" ו"רוצים אתכם" וכו'. זאת אומרת ליצור אווירה ציבורית חיובית, לצערי זה לא ככה.'

איל גיזון מעבודה של הפצת רעיון הגיור, חי אותה ולומד לשכלל אותה. המילה 'שיווק' אינה קשה בעבורו אלא טבעית לו. היא נאמרת בקול רם וללא היסוס. גם נפתלי וגם הרב שמואל מכוונים להפצת הגיור, אך דומה שהם חוששים מקרבה יתרה למושגים או לפעולות המהדרים כפעילויות מיסיונריות. נפתלי מבטא זאת על ידי הבחנה בין 'הסברה' ל'שיווק', והרב שמואל על ידי הבחנה ממסדית בין גופים הרשאים להפיץ לאלה שאינם רשאים לעשות זאת. ההבחנות הללו משקפות דו שיח פנימי שהם מנהלים לכאורה בתוך עולמם שלהם – עם קולגות, עם שכנים ועם חברים. במסגרת זו הם ממקמים את פועלם בטווח הבטוח, הנורמטיבי: לא 'אני' עוסק בהפצה אלא אחרים; זו אינה 'מיסיונריות' אלא הפצה והסברה.

מדוע האורתודוקס
היא שואבת
הלא יהודים
בשנת 1970,
את עלייתם
וכני זוג). עם קריסת
המועצות, החלו
בחוק השבות קיבלו
כרבע מיליון עליית
על פי ההלכה הגוי
המוקדמים.²⁰

הקריאה-היהודית
לאומי-דתי, וזוהי
היוחסין עקב נישוא
והחמרת 'הבעיה
מיידית בכללם
מכריע באותה
לפרויקט, למצב
למצב המשפחה,
הגיור גם פצחן
החברתי שפך והתקין
מבחינה הלכתית,
קיבלה פעולת
היא נתפסה כמי
מבחוץ. כך עולה
היהדות:

לא הייתי
קבוצה של
באזורי מדינה

20 יאיר שלג, *השבת*
21 אשר פתח, *השבת*
22 להצעה אחת
למצב גיור

מדוע האורתודוקסיה היהודית הציונית בישראל מבקשת להפיץ יהדות? ומאין היא שואבת הצדקה לכך? התשובה לשתי שאלות אלה אחת היא: ריבוי העולים הלא יהודים מבחינה הלכתית שעלו ארצה (במיוחד מברית המועצות לשעבר). בשנת 1970, בעקבות פרשת בנימין שליט, התקבל תיקון לחוק השבות שאפשר את עלייתם ארצה ואת התאזרחותם של קרובי משפחה של יהודים (ילדים, נכדים וכני זוג). עם קריסת המשטרים הקומוניסטיים במזרח אירופה ופתיחת שערי ברית המועצות, החלו המונים לנהור למערב אירופה, לצפון אמריקה ולישראל. התיקון בחוק השבות קיבל באותם ימים משמעות ברורה ומעשית, ולמדינת ישראל הגיעו כרבע מיליון עולים שאינם מוגדרים כיהודים על פי ההלכה. שיעור הלא יהודים על פי ההלכה הלך וגדל בשלבים המאוחרים של גל העלייה בהשוואה לשלכו המוקדמים.²⁰

הקריאה היהודית-האורתודוקסית של מציאות נתונה זו הציגה מצב זה כאסון לאומי-דתי.²¹ זוהי מציאות הניצבת על פי תהום: חשש מקריסה אפשרית של טהרת היוחסין עקב גישואי תערובת, צורך ברישום נפרד של גישואין ושל אילנות יוחסין, והחמרת 'הבעיה הדמוגרפית'. זוהי מציאות ייחודית ומשברית שדרשה התמודדות מיידית בכלים חדשים.²² מנגנוני הפצת היהדות שתיארתי למעלה מילאו חלק מכריע באותה התמודדות. מכאן ואילך הפך נתיב הגיור מאפיק קיים למפעל, לפרויקט, למנגנון בירוקרטי המטפל (או מקווה לטפל) באוכלוסייה גדולה. מעבר למצב המשברי, הנותן הכשר לכללי פעולה חדשים, נמצאה הצדקה להפצתו של הגיור גם בצורך לפענח את זהותם היהודית של העולים ואת ההקשר ההיסטורי-החברתי שבו התגבשה העלייה. הואיל ורבים מן העולים היו צאצאים של יהודים מבחינה הלכתית, מכאן, ואזרחים המשוקעים בהוויה היהודית-הישראלית, מכאן, קיבלה פעולת ההפצה של אפיק הגיור משמעות של פעולה כמעט פנים יהודית. היא נתפסה כפעולה של השבה ולא כפעולה נמרצת לגיוס חברים חדשים מבחוץ. כך עולה, למשל, בראיון עם איל, רכז פתיחת הכיתות במכון ללימודי היהדות:

לא הייתי עושה פעולות מיסיון אצל העובדים הזרים, זה הכי קל להביא קבוצה של עובדים זרים שנמצאים בתחנה המרכזית... אבל פה מדובר באזרחי מדינת ישראל וזה שונה כי כאזרחי מדינת ישראל, זה יותר מזה.

20 יאיר שלג, יהודים שלא כהלכה: על סוגיית העולים הלא-יהודים בישראל, ירושלים תשס"ה.

21 אשר כהן, התכוללות ישראלית: טמיעתם של לא יהודים בחברה היהודית בישראל והשלכותיה על הזהות הקולקטיבית, רמת גן תשס"ב; הנ"ל, יהודים לא-יהודים: זהות יהודית ישראלית ואתגר הרחבת הלאום היהודי, ירושלים ורמת גן 2006.

22 להצעה אחרת – וחריגה, יש לומר – לפתרון הלכתי אפשרי, ראו: יואל בן נון, 'צריך לבצע גיור המוני', ארץ אחרת, 17 (2004), עמ' 50-51.

זוהי חשוב לעולה...
צריך לבוא לעולה
תגייר, תוכל להיות
שמה, תירשם'. אבל
מדת 'למי שמעוניין
הדות, 1-008. כמו

ר, מדובר על חזונו

רמירה אין לה את
ואיפה אני בעניין.

או התודעה, בעצם
אומרת האולפנים
זאים לאולפנים זה
שנקרא לו לצורך

לא יכול להיות...

בת בידי בתי הדין
למיסיון, אנהנו
בריות או ארגונים
יש אפיקים, כדאי
יון שנותן תמורה,
וכר'. זאת אומרת

כלל אותה. המילה
וללא היסוס. גם
חוששים מקרבה
נפתלי מבטא זאת
בזנה ממסדית בין
נות הללו משקפות
ולגות, עם שכנים
הנורמטיבי: לא
והסברה.

כשאני אומר אזרחי מדינת ישראל צריך להבין את הקונוטציה הכללית של זה. אזרח מדינת ישראל זה או שאבא שלו יהודי, כן, הוא נושא שם משפחה יהודי טהור, אבא שלו יהודי, או שאשתו יהודייה, או שהבעל יהודי, או כן, או הסבא והסבתא, או הסבא יהודי שזה גם משהו. פה מדובר בזרע ישראל, אזרחי מדינת ישראל שהם, אנחנו צריכים לתת להם, איך אומרים, לתת להם לגמור את התהליך. כי קרה משהו, קרה משהו בכרית המועצות בשבעים שנה האחרונות, אולי קצת יותר, בשואה התרבותית שקרתה שמה, וצריך לטפל בדבר הזה. היה נתק, היה נתק...

גם בבית הדין עלו תפיסות דומות. הרב שמחה, העוסק שנים רבות בגיור, מדבר על עידוד הגיור במונחים של משימה:

נישואי התערובת של חבר העמים זה לא נישואי תערובות וולונטריים. זה מדינה ששבעים שנה עם ישראל היה ב... הייתי אומר בבית סוהר מדכא ביותר. השתדלו לנתק אותו מהיהדות... עם חבר העמים יש לנו חובה, זה לא גיור, במקום גיור אני קורא לזה שבות עם, זה שבות עם של האחים שלנו, שאני רוצה להחזיר אותם הביתה. כמוכן שהם צריכים לעבור הליך גיור כי הם בעצם התחתנו עם נוכרים, נוכריות וכולי, וכן הלאה... כמוכן שחלק מהעניין של עקרונות הגיור ודאי קיים כאן, אבל זה, אנחנו למשל בדרך כלל לא הולכים לחפש גרים, הגרים באים אלינו, הגר הקלסי. אבל במקרה הזה, עושים כל דבר בעולם כדי לגרות אותם לבוא, לחזור הביתה, וכמוכן... הטכניקות צריכות להיות פה חכמות מאוד... זה משימה של שבות עם.

2. 'עכשיו נגמר החופש': תלות המערכת בבחירה של המתגיירים הדיינים, כמחנכים וכאנשי הלכה, מציגים בפני המתגיירים תפיסה אידאלית של קיום מצוות ומקווים לטוב, כפי שהצגתי קודם לכן. מעבר לכך, ההיאחזות באידאל של הגר, של היהודי החדש שאיבד את חופש הבחירה, נגזרת לטעמי מכך שחופש הבחירה של המתגיירים לאחר תהליך הגיור מאיים על סמכות מפעל הגיור במתכונתו כיום.

בעידן המודרני, על רקע נישואי תערובת, מתקיימים גיורים אורתודוקסיים (או גיורים דתיים של הזרמים האחרים) מתוך ידיעה שאין מדובר ב'גרי צדק' מובהקים, המחפשים דרך להיכנס תחת כנפי השכינה או תחת אוהלה של תורה. נסיבות החיים והמשמעויות החברתיות-המשפחתיות מובילות לגיור יותר מאשר המניעים הרליגיזיים-הרוחניים.

פרופיל מעין זה של המתגיירים בישראל הוא בגדר הנחה ידועה מראש. העולם הרבני האורתודוקסי והדיינים בבית הדין מניחים כי המתגיירים מבקשים הכרה ממסדית, השתלבות, נוחות ונינוחות חברתית. הם יודעים כי העומדים מולם

מגיעים פעמים רבות
אורח חיים שונים
פרופיל זה
אלה החרויות, החרויות
אחת היא פני
שהם אינם עומדים
עין והמתגיירים
אידאולוגיה, החרויות
לאומיים מקדימים
העיקריים - אצל
אם הגיור הוא
הנישואין הדייקניים
בגללו לעתיד
מוקלט (לפי נקודת

מדינת ישראל
על ידי
הקונסול
הפרה של
הפעולה
התורה
הגיור

לאמיתות של התורה
בעת מעשה הגיור
כלומר, השתלבות
בכך, ולא אצל
הנשמע המיושם
בהיקף החכם
הסערה - על
כזירה העצמית
כלי לפתחה על
היא כלי מעין
את כשהתורה על

מגיעים פעמים רבות מרקע חילוני או אפילו אתאיסטי, וכי בישראל הם מקיימים אורח חיים שניתן לכנותו באופן כללי 'יהודי-חילוני'.

פרופיל זה תופס מקום חשוב בביקורות האורתודוקסיות המחמירות, במיוחד אלה החרדיות, המופנות כלפי מפעל הגיור במדינת ישראל. טענה המושמעת לא אחת היא כי מדובר בגיורי בזק, שכשרותם או אמינותם מוטלת בספק, מכיוון שהם אינם עומדים בכללים ההלכתיים 'המקובלים': קבלת מצוות היא רק למראית עין והמתגיירים אכן ממשיכים בחייהם 'החילוניים' עם תום הגיור.²³ גם מחלוקות אידאולוגיות, דתיות ופוליטיות רחבות יותר בין זרמים חרדיים לזרמים דתיים-לאומיים מקרינות על הדימוי הנמוך של סמכות הדיינים המגיירים. אחד המבחנים העיקריים – אם לא מבחן המפתח – לסמכותו של מפעל הגיור כיום הוא השאלה אם הגיורים הללו זוכים להכרה מטעם ממסדים רבניים בעולם, ובמיוחד אצל רושמי הנישואין. הדיינים שפגשתי היו מוטרדים מהיבט זה, דיברו עליו זה עם זה וחששו בגללו לעתידו של מפעל הגיור. כך, לדוגמה, אומר לי אחד הדיינים בראיון לא מוקלט (לפי בקשתו):

מי יכיר בגיור של הצבא? אף אחד. אין טעם לעשות גיור שלא יהיה מוכר על ידי הממסד הרבני בישראל ובעולם. הגיור שלנו הוא בתוך הקצה של הקונסנזוס. זה קריטי. אם לא ירשמו את הנישואין של המתגיירים, אם אין הכרה של הממסד הרבני, אפשר לסגור את הבסטה. ולכן חשוב שיתוף הפעולה, העיקר שיעמדו בקריטריונים הלכתיים. אני לפעמים מרים את הרף במיוחד בצבא כדי שהגיורים האלו יוכרו... האוויר לנשימה של פרויקט הגיור זה אמון הציבור ואמון הממסד הרבני...

לאמיתו של דבר, המצב בהווה הוא המכריע במערכת השיקולים שמפעילים הדיינים בעת מעשה הגיור, כפי שעולה מן התצפיות בבית הדין ומראיונות עם דיינים. כלומר, השאלה ההלכתית היא אם כיום המתגייר שומר מצוות ומתכוון להמשיך בכך, ולא אם הוא ישמור מצוות בעתיד בפועל. ואכן, 'ביטולי גיור' הוא מושג הנשמע ומיושם בשוליו הצרים והימניים של מפעל הגיור. ואולם, מכיוון שמדובר בהיקף נרחב באופן יחסי של גיורים, ומכיוון שגיורים אלה נמצאים ממילא בעין הסערה – על כן בחירותיהם הפרטיות של המתגיירים מקבלות נוכחות ומשמעות בזירה הציבורית. הן נתפסות כעדויות אמפיריות בתוך הוויכוח העקרוני ומשמעות כלי לניגוח של צד זה או אחר. גם הרטוריקה המתלווה לסוגיית חופש הבחירה היא כלי מעין זה. בטקס קבלת המצוות ובגיבוש הצהרת הכוונות הדיינים מבססים את כשרותו של פועלם, ובדרך זו הם מוכיחים את ייפוי הכוח הניתן להם מטעם

23 ועד הרבני העולמי לענייני גיור, שערוריית הגיורים המזויפים: על תעלולי הגיור הסיטוני במסווה הלכתי במדינת ישראל, ירושלים תשמ"ט.

ונוטציה הכללית של
רא נושא שם משפחה
או שהבעל יהודי, או
זו. פה מדובר בזרע
להם, איך אומרים,
היה בכרית המועצות
ותית שקרתה שמה,

רבות בגיור, מדבר

ות וולונטריים. זה
בבית סוהר מדכא
יש לנו חובה, זה
ות עם של האחים
ייכים לעבור הליך
כן הלאה... כמוכן
זה, אנחנו למשל
הגר הקלסי. אבל
וא, לחזור הביתה,
משימה של שבות

ל המתגיירים
תפיסה אידאלית
לכן, ההיאחזות
ה, גזרת לטעמי
על סמכות מפעל

ורתודוקסיים (או
צדק' מובהקים,
תורה. נסיבות
מאשר המניעים

מראש. העולם
מבקשים הכרה
העומדים מולם

המדינה. מעשה הגיור נעשה בדלתיים סגורות, אך הוא מכוון לעיניהם הקפריזיות, חמורות הסבר, של נוכחים-נפקדים רבים בעולם הרבני.

הגיור האורתודוקסי בישראל מפגיש בין מגיירים למתגיירים בתוך מערך של יחסי כוחות המתעצב באמצעות מנגנונים של שליטה ופיקוח. הדיינים צופים על המתגיירים מלמעלה בהיבטים שונים: סמכות, אוריינות, שייכות חברתית ופעמים רבות גם מגדר. יחד עם זאת, סוגיית האוטונומיה של המתגיירים מאירה את חולשתם של החוקים דווקא. כפי שהמתגיירים הם נתינים של בית הדין המגיד, כך גם סמכותו של זה – לאורך זמן וברמת המקור – נתונה לבחירותיהם של המתגיירים ותלויה בהם. המתגיירים כמו לופתים את מפעל הגיור ודנים אותו לחיים או למוות.

מיכל קרבאל-טובי
 הגיור כפיקוח
 הפיקוח והחוק
 מיכל קרבאל-טובי
 ומנהלים של
 ההשלכות של
 שדרושות
 פנים כמו ענייני
 יחסים של
 זו-מטותה
 והחוקים
 החברה הישראלית
 מקום לבחור
 האחריות
 ישראל
 כאמור, לאור
 ולקיים
 שאלה זו
 החברה הישראלית
 הפיקוח והחוקים
 האחריות
 לנצח

1
 על
 הפיקוח
 ענייני
 מקום
 לנצח